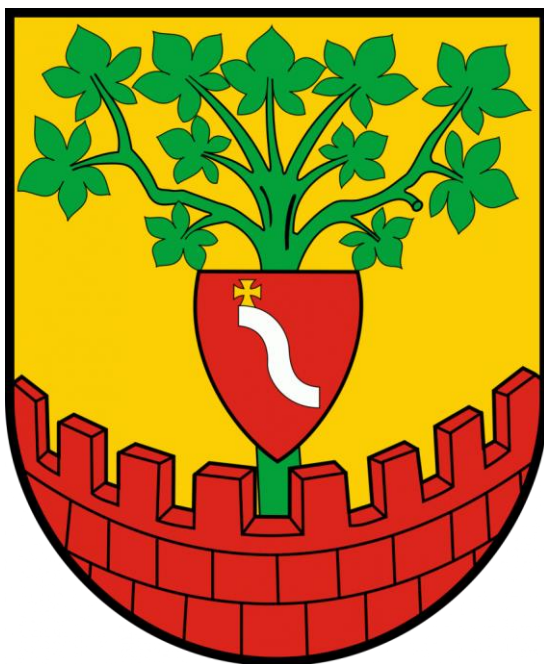

e)

Załącznik do uchwały nr/XXV/2025
Rady Miejskiej w Jaworniku Polskim
z dnia 25.11.2025 r.

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA I GMINY JAWORNIK POLSKI
na lata 2025-2028**

Zaopiniował:

Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytów

z/s w Przemyślu

Pismo znak: RDZ-I.5120.8.2025.AS z dnia 23 października 2025 r.

Opracował:

Edyta Bieniasz – Historyk Sztuki

Jawornik Polski, lipiec 2025 r.

ZLECENIODAWCA:

Miasto i Gmina Jawornik Polski

ul. Rynek 30

37-232 Jawornik Polski

Centrala urzędu:

(16) 651-40-14

(16) 651-40-40

(16) 651-40-73

(16) 651-40-47 – FAX

e-mail: sekretariat@jawornikpolski.itl.pl

<https://gminajawornikpolski.pl/>

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	6
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	7
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	19
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	22
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	24
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.	
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy. Krajobraz kulturowy	26
5.2.2. Zabytki sakralne	33
5.2.3. Zabytki architektury rezydencjonalnej	40
5.2.4. Zabytki techniki	44
5.2.5. Zabytki archeologiczne	47
5.2.6. Dziedzictwo niematerialne	48
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	49
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	58
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	59
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	
7.1. Priorytety programu opieki. Kierunki działań programu opieki. Zadania programu opieki	60
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	62
9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	63
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	64
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	66
12. CZĘŚĆ GRAFICZNA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	67

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe stanowi istotny element życia społecznego i działalności człowieka. To zbiór zasobów odziedziczonych po przeszłych pokoleniach, które mają wartość kulturową, historyczną, estetyczną, naukową, etnologiczno-antropologiczną, a także społeczną lub duchową. Obejmuje zarówno dobra materialne, jak i niematerialne.

1. Dziedzictwo kulturowe materialne:

- Nieruchome: zabytki architektury, miejsca historyczne, zespoły miejskie i wiejskie, krajobrazy kulturowe,
- Ruchome: dzieła sztuki, rękopisy, przedmioty historyczne, archeologiczne, etnograficzne itp.

2. Dziedzictwo kulturowe niematerialne (zgodnie z Konwencją UNESCO z 2003 r.):

„Dziedzictwo niematerialne oznacza praktyki, przedstawienia, wyrażenia, wiedzę oraz umiejętności – a także związane z nimi narzędzia, przedmioty, artefakty i przestrzenie kulturowe – które społeczności, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część swojego dziedzictwa kulturowego.”

Obejmuje to m.in.:

- tradycje ustne (legends, opowieści),
- sztuki widowiskowe (taniec, muzyka, teatr),
- zwyczaje świąteczne i obrzędy,
- wiedzę o przyrodzie i wszechświecie (np. medycyna ludowa),
- tradycyjne rzemiosło.

Cel i znaczenie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Jawornik Polski stanowi element polityki samorządowej, będący dokumentem służącym planowaniu, inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu działań w zakresie ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego. Program ma również na celu promowanie i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego przez władze lokalne.

Myślą przewodnią opracowania Programu jest uznanie konieczności ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego jako istotnego czynnika kształtującego tożsamość lokalną oraz wspierającego rozwój turystyki. Głównym celem dokumentu jest poprawa stanu zachowania i utrzymania zabytków oraz ochrona krajobrazu kulturowego w mieście i gminie Jawornik Polski. Kluczowe znaczenie ma tu zaangażowanie społeczności lokalnej w realizację tych działań.

Dokument ma także charakter wspierający — może być przydatny dla jednostek samorządu terytorialnego, środowisk naukowych i badawczych oraz wszystkich osób

i instytucji zainteresowanych kulturą i ochroną dziedzictwa. Jednym z celów Programu jest także usprawnienie mechanizmów regulujących opiekę nad zabytkami.

Struktura i realizacja Programu

Program został opracowany na okres czterech lat i przewiduje cykliczną aktualizację co dwa lata. W trakcie realizacji prowadzony będzie monitoring, umożliwiający uwzględnienie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych. Dzięki temu możliwe będzie doprecyzowanie priorytetów oraz modyfikowanie kierunków działań.

Zawarte w dokumencie cele i zadania są zgodne z krajowymi i wojewódzkimi programami oraz obowiązującymi przepisami dotyczącymi ochrony zabytków. Głównym odbiorcą Programu jest lokalna społeczność — nie tylko właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, ale wszyscy mieszkańcy, dla których zadbane dziedzictwo kulturowe stanowi wartość, wpływającą na atrakcyjność gminy.

Proces powstawania Programu i jego podstawy

Do 2025 roku Miasto i Gmina Jawornik Polski nie posiadały Gminnej Ewidencji Zabytków ani Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Oba dokumenty zostały zlecone do opracowania równolegle. Prace rozpoczęto od stworzenia Gminnej Ewidencji Zabytków, która stała się podstawą do przygotowania Programu Opieki nad Zabytkami.

W trakcie opracowywania Programu przeprowadzono szereg działań poznawczych: zebrano i przeanalizowano materiały o charakterze strategicznym i planistycznym, zinwentaryzowano zasoby dziedzictwa kulturowego gminy, przeprowadzono badania terenowe oraz analizę literatury przedmiotu. Wszystkie zebrane dane stały się podstawą do stworzenia niniejszego dokumentu. W przyszłości Program powinien być aktualizowany i uzupełniany o kolejne obiekty zabytkowe.

Zawartość merytoryczna Programu

Program składa się z 12 rozdziałów:

- Rozdział 1 Wstęp.
- Rozdziały 2–3 przedstawiają ustawowe uwarunkowania formalno-prawne ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Rozdziały 4–5 analizują uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne (na poziomie krajowym, wojewódzkim i gminnym), a także istniejące dokumenty programowe gminy, uwzględniające kwestie ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.
- Rozdział 6 zawiera analizę – mocnych i słabych stron, szans i zagrożeń związanych z ochroną dziedzictwa.
- W rozdziale 7 zaprezentowano priorytety i zadania do realizacji.
- Rozdziały 8–9 opisują metody realizacji oraz system oceny wdrażania Programu.
- Rozdziały 10–11 wskazują źródła finansowania zadań.
- Rozdział 12 zawiera część graficzną.

Opracowanie i uchwalenie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami nie powinno być postrzegane wyłącznie jako obowiązek ustawowy. Program ma istotne znaczenie dla rozwoju gminy, umożliwiając poprawę stanu zachowania zabytków, podkreślenie walorów krajobrazu kulturowego oraz wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla celów społecznych, gospodarczych i edukacyjnych.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, określony został w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907).

Zgodnie z art. 87 ust. 1, 3, 4 i 5 Gminny Program Opieki nad Zabytkami określa, że:

- wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami;
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym;
- z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznaczone zostały cele opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, w szczególności są to:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Podstawowe przepisy prawne dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami zawarte zostały w następujących aktach prawnych:

❖ **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 ze zm.).**

Według Ustawy Zasadniczej ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem Państwa i każdego obywatela.

Art. 5 mówi, że "Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju".

Art. 6 ust. 1 "Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym".

Art. 86 "Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa".

❖ **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907)** jest szczegółowym aktem prawnym dot. zabytków.

Art. 3 definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy czy otoczenie zabytku.

Definicja zabytku - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4 objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

„1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5 określa, kwestię opieki nad zabytkami.

„Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”.

Art. 6 wymienia zabytki podlegające ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania:

1) **zabytki nieruchome** będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) **zabytki ruchome** będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Dodatkowo ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art 7 reguluje formy ochrony konserwatorskiej.

1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy

wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywieżenia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa. Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego;

2) uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na "Listę dziedzictwa światowego" w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. poz. 190 i 191);

3) utworzenie parku kulturowego.

Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki wykraczające poza obszar jednej gminy, mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy, bądź związek gmin;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1 wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17 określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

Art. 18 „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. 2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19 wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki

sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. 2. W przypadku, gdy gmina posiada Gminny Program Opieki nad Zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20 mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 21 „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22 „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków. 2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa. 3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. 4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. 5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. 6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89 wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

❖ **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024, poz. 1465, 1572, 1907, 1940 t.j.).**

W art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy, do których należy „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty”, między innymi w zakresie kultury,

w tym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych czy promocji gminy.

Dodatkowo uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte są w następujących ustawach i rozporządzeniach:

- ❖ **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2024, poz. 1130, 1907, 1940, z 2025 r. poz. 680).** Ustawa określa, że w planach miejscowych określa się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa ta zobowiązuje do uwzględniania wymagań ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w procesie planowania przestrzennego.
- ❖ **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2025, poz. 418).** Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- ❖ **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024, poz. 54, 834, 1089, 1222, 1847, 1853, 1881, 1914, 1940, 1946 t.j.).** Ustawa reguluje wydawanie pozwoleń na prace polegające na pielęgnacji czy usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni w tym z układów urbanistycznych.
- ❖ **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024, poz. 1478, 1940 t.j.).** Ustawa określa między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

- ❖ **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024, poz. 1145, 1222, 1717, 1881 t.j.).** Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego.

Art. 13 ust. 4. „Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków”.

Art. 13 ust. 5. „Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków”.

- ❖ **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024, poz. 87 t.j.).** Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego. Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- ❖ **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024, poz. 1491, 1761, 1940. t.j.).** W ustawie jest mowa

o to, że gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

- ❖ **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022, poz. 385).** Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami”.

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzenie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej”

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- ❖ **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022, poz. 2393 t.j.).** Ustawa mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

- ❖ Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020, poz. 164 t.j.).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004, poz. 259).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r., nr 71, poz. 650).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r., nr 75, poz. 706).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 r., nr 124, poz. 1302).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r., nr 124, poz. 1304).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., nr 212, poz. 2153).
- ❖ Rozporządzenie ministra kultury i dziedzictwa narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r., nr 89, poz. 510).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie poprowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., nr 113, poz. 661).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu

zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019, poz. 1886).

- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019, poz. 1721).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017, poz. 928).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017, poz. 1674).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110).

Przepisy i konwencje międzynarodowe:

- ❖ **Karta Ateńska** uchwalona na IV Kongresie CIAM w Atenach w 1933 r.
- ❖ **Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych - Karta Wenecka** przyjęta przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 r.
- ❖ **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego** przyjęta na siedemnastej sesji Konferencji Generalnej ONZ dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO) w Paryżu 16 listopada 1972 r. Dnia 6 maja 1976 r. konwencja została ratyfikowana przez Polskę (Dz. U. 1976 r., Nr 32, poz. 190). Utworzono Polski Komitet ICOMOS. W lutym 1996 r. opracowane zostały „Wytoczne dla realizacji Konwencji...” określające m.in. kryteria kwalifikacji dziedzictwa na Listę Światową Dziedzictwa.

- ❖ **Rezolucja Parlamentu Europejskiego** przyjęta została przez Parlament Europejski dnia 13 maja 1974 r. Wyraża potrzebę działania Wspólnoty Europejskiej w obszarze kultury, w szczególności w celu ochrony dziedzictwa kulturowego.

- ❖ **Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy** przyjęta w Granadzie dnia 3 października 1985 r., weszła życie 1 grudnia 1987 r. Została ratyfikowana przez Polskę 18 marca 2010 r.

- ❖ **Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) tzw. Konwencja Maltańska** (La Valetta, 16 stycznia 1992 r.) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej przyjął i ratyfikował Konwencję 13 grudnia 1995 r. (Dz. U. z 1996 r., nr 120 poz. 564).

- ❖ W **Traktacie ustanawiającym Wspólnotę Europejską** w 1993 r., w myśl art. 151 Wspólnota wspiera oraz uzupełnia działania państw członkowskich w celu zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim.

- ❖ **Europejska konwencja krajobrazowa** (Florencja, dnia 22 października 2000 r.) została ratyfikowana 24 czerwca 2004 r. przez Prezydenta Rzeczypospolitej (Dz. U. z 2006 r., nr 14 poz. 98).

- ❖ **Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego** (Paryż, 2000 r.) to konwencja UNESCO przyjęta w Polsce i ogłoszona w Dz. U. z 2007 r., nr 215 poz. 1585.

- ❖ **Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego** (Paryż, 17 października 2003 r.).

- ❖ **Dokument w sprawie edukacji konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki i warunków uprawniających do wykonywania zawodu** (Toruń, 8-9 maja 2003 r.) został zatwierdzony przez IV Generalne Zgromadzenie ENCORE (Europejskiej Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego, wspólny z ECCO).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Jawornik Polski jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na szczeblu: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Opiera się na zasadach:

- 1) *primum non nocere* – po pierwsze nie szkodzić,
- 2) maksymalne poszanowanie oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- 3) minimalna niezbędna ingerencja,
- 4) usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- 5) czytelność i odróżnialność ingerencji,
- 6) odwracalność metod i materiałów,
- 7) wykonywanie wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Głównym i najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest *Krajowy Program Opieki nad Zabytkami*. Uchwałą Nr 242 z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. 2023 poz. 1470) został przyjęty przez Radę Ministrów na lata 2023-2026 i wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Określa on cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;

- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (współdziałanie, kultura, kreatywność)

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta uchwałą Rady Ministrów nr 155 z dnia 27 października 2020 r. (M.P. 2020 poz. 1060)

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: *współdziałanie, kultura, kreatywność*. Są to:

- obszar 1: *Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,*
- obszar 2: *Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,*
- obszar 3: *Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.*

Dla ochrony zabytków najistotniejszy jest obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie, który mówi m.in. o:

- złym stanie zabytków oraz niewykorzystanym potencjale szlaków kulturowych,
- braku w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W celach szczegółowych 2. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich w podrozdziale „Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury” jednym z kluczowych zadań państwa jest inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. Dodatkowo tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę oraz wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Koncepcja została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) w zakresie **dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków** podkreśla ich znaczenie jako zasobu rozwojowego i elementu tożsamości kulturowej przestrzeni. Dokument ten traktuje zabytki nie tylko jako obiekty ochrony, ale również jako **potencjał rozwoju lokalnego, turystyki i kultury**.

KPZK 2030 – główne założenia w zakresie dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Zabytki jako element ładu przestrzennego i tożsamości kulturowej

- Dziedzictwo kulturowe (materialne i niematerialne) stanowi istotny składnik przestrzeni i powinno być chronione jako nośnik pamięci historycznej oraz tożsamości lokalnej i narodowej.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego powinna być zintegrowana z planowaniem przestrzennym i polityką rozwoju lokalnego.

2. Włączenie dziedzictwa w procesy rewitalizacji miast i obszarów wiejskich

- Zabytki są ważnym czynnikiem rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni miejskich i wiejskich.
- Ich właściwe zagospodarowanie sprzyja odnowie tkanki miejskiej i aktywizacji społecznej.

3. Zrównoważone gospodarowanie krajobrazem kulturowym

- Koncepcja zakłada ochronę krajobrazów historycznych, w tym **krajobrazów kulturowych** (np. historyczne układy ruralistyczne, założenia dworskie, parki i ogrody).
- Zaleca się zachowanie integralności przestrzeni o wysokiej wartości kulturowej, w tym w skali lokalnej i regionalnej.

4. Promocja dziedzictwa kulturowego jako potencjału rozwoju

- Dziedzictwo kulturowe traktowane jest jako zasób dla turystyki kulturowej i edukacji.
- Wskazuje się na konieczność tworzenia lokalnych produktów i marek opartych na kulturze i historii danego miejsca.

5. Koordynacja między poziomami planowania

- Konieczne jest uwzględnienie ochrony zabytków w dokumentach planistycznych na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym.
- Planowanie przestrzenne ma obowiązek respektowania wpisów do rejestru zabytków, ewidencji oraz stref ochrony konserwatorskiej.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą uwzględnione działania zawarte w tych dokumentach pośrednio lub bezpośrednio i wpłyną one na wybór zadań, które staną się środkiem do realizacji założeń programowych Miasta i Gminy Jawornik Polski w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022-2025

Program realizowany jest zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i ma na celu wzmocnienie systemu ochrony dziedzictwa jako czynnika budującego więź społeczną i wspierającego rozwój województwa.

Kluczowe priorytety obejmują:

Priorytet I – Wiedza, edukacja i promocja dziedzictwa

- Rozwój i upowszechnianie informacji o zabytkach i dziedzictwie regionalnym (materiały edukacyjne, wystawy, publikacje, warsztaty).

Priorytet II – Ochrona i zarządzanie zasobem zabytkowym

- Prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane w celu zahamowania degradacji i poprawy stanu zachowania zabytków.
- Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego jako zasobu rozwojowego dla turystyki, kultury, edukacji i gospodarki lokalnej.

Priorytet III – Współpraca i koordynacja działań

- Budowanie partnerstw z administracją rządową i samorządową, organizacjami pozarządowymi, Instytucjami kościelnymi i społecznościami lokalnymi w celu synergicznego działania.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa podkarpackiego został uchwalony przez Sejmik Województwa Podkarpackiego w 2018 r.

Główne założenia w zakresie zabytków w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego to min.:

1. Ochrona dziedzictwa kulturowego jako elementu ładu przestrzennego
 - Zabytki i zespoły zabytkowe traktowane są jako wartościowe elementy krajobrazu kulturowego, które powinny być zachowane i chronione w procesach planowania przestrzennego.
2. Wskazanie obszarów i stref ochrony konserwatorskiej
 - Plan wskazuje lokalizacje obszarów objętych ochroną konserwatorską, takich jak parki kulturowe, zespoły urbanistyczne, obszary archeologiczne i inne tereny o szczególnym znaczeniu historycznym.
3. Integracja polityki ochrony zabytków z rozwojem regionalnym
 - Ochrona zabytków ma wspierać rozwój turystyki kulturowej oraz edukację, a także przyczyniać się do rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich.
4. Zasady prowadzenia inwestycji na obszarach zabytkowych
 - Plan uwzględnia konieczność prowadzenia inwestycji w sposób zgodny z wymogami ochrony konserwatorskiej, z minimalną ingerencją w substancję zabytkową i krajobraz kulturowy.
5. Promocja dziedzictwa kulturowego

- Wspieranie inicjatyw popularyzujących dziedzictwo kulturowe województwa, co ma wpływać na podniesienie świadomości społecznej i atrakcyjności regionu.
- 6. Współpraca międzyinstytucjonalna i partycypacja społeczna
 - Plan podkreśla rolę współdziałania samorządów, instytucji kultury, organizacji pozarządowych oraz społeczności lokalnych w ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego.

Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030

Została przyjęta przez Sejmik Województwa Podkarpackiego w dniu 28 września 2020 roku na podstawie uchwały nr XXVII/458/20 .

W zakresie zabytków określa przede wszystkim:

1. **Ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego** jako ważnego elementu tożsamości regionalnej i wartości społeczno-kulturowych województwa.
2. **Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do celów rozwojowych**, w tym promocji turystyki kulturowej, edukacji oraz wspierania lokalnej gospodarki.
3. **Wspieranie działań na rzecz ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego**, zarówno poprzez finansowanie, inicjatywy samorządowe, jak i współpracę międzysektorową (publiczno-prywatną).
4. **Rozwój infrastruktury oraz tworzenie warunków sprzyjających rewitalizacji obszarów zabytkowych**, co ma prowadzić do poprawy jakości życia mieszkańców oraz wzrostu atrakcyjności regionu.
5. **Podnoszenie świadomości społecznej** na temat wartości dziedzictwa kulturowego oraz promowanie aktywnego udziału społeczności lokalnych w jego ochronie.
6. **Zintegrowane podejście do planowania przestrzennego**, które uwzględnia konieczność ochrony i właściwego zagospodarowania zasobów zabytkowych.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych).

Dokumenty o charakterze strategicznym:

STUDIUM ZASOBÓW KULTUROWYCH GMINY JAWORNIK POLSKI, 2002 R.

Studium zasobów kulturowych zawiera informacje dotyczące rysu historycznego osadnictwa gminy, charakterystykę zabudowy drewnianej, wykazy zabytków nieruchomych, cmentarzy i stanowisk archeologicznych. Ponadto zostały w nim zawarte wytyczne i postulaty konserwatorskie, w których ustalono obszary podlegające ochronie.

RAPORT O STANIE MIASTA I GMINY JAWORNIK POLSKI ZA 2024 ROK, maj 2025 r.

Przedstawiono w nim m.in. pozyskanie środków w ramach Polskiego Ładu – Edycja Zabytki na zadania „Odbudowa zabytkowego muru ogrodzeniowego przy kościele parafialnym w Manasterzu”, „Częściowa wymiana pokrycia dachowego na kościele parafialnym w Jaworniku Polskim” oraz „Wymiana pokrycia dachowego na kościele parafialnym w Hadlach Szklarskich”.

STRATEGIA ROZWOJU GMINY JAWORNIK POLSKI NA LATA 2022 – 2031

Strategia rozwoju gminy ocenia zasób społeczno-gospodarczy, demograficzny, przestrzenny i kulturowy. Realizacja strategicznych celów gminy koncentruje się na działaniach mających na uwadze podnoszenia warunków życia mieszkańców, tworzenia jak najlepszych warunków do trwałego rozwoju gospodarczego oraz wzrostu atrakcyjności turystycznej gminy poprzez aktywną i skuteczną ochronę walorów przyrodniczych umożliwiając zachowanie cennych, pod tym względem obszarów gminy.

W obszarze DZIEDZICTWO KULTUROWE I TURYSTYKA przedstawiono zasobność materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Opisano jedną z ważniejszych atrakcji turystycznych jaką jest przejazd zabytkową kolejką wąskotorową Przeworsk – Jawornik Polski – Dynów na trasie 46 km. Trasa kolejki położona jest na malowniczym i urozmaiconym terenie, która posiada niekwestionowane walory turystyczno – krajobrazowe. Omówiono rozwijający się w ostatnich latach Zespół dworsko-parkowy w Hadlach Szklarskich, który obejmuje rozległe ogrody krajobrazowe, rozplanowane w XVIII stuleciu, otoczone z trzech stron doliną, dwór murowany wzniesiony w latach 20. XX wieku oraz zabudowania gospodarcze. Jak również wymieniono dwa szlaki PTTK (niebieski i zielony) oraz dwa gminne rowerowe szlaki turystyczne - szlak po Manasterzu oraz szlak zabytkowych kapliczek.

STRATEGIA ROZWOJU PONADLOKALNEGO ZWIĄZKU GMIN TURYSTYCZNYCH POGÓRZA DYNOWSKIEGO NA LATA 2022-2030 (PROJEKT ROBOCZY) DYNÓW, KWIECIEŃ 2025

Strategia zakłada wspólne działania promujące dziedzictwo kulturowe regionu jako element tożsamości i atrakcji turystycznej. Zawiera przedsięwzięcia związane z remontem, przebudową i budową infrastruktury turystycznej w obszarze działania Związku – m.in. szlaki rowerowe, parkingi, obiekty rekreacyjne i sportowe, place zabaw oraz elementy małej architektury. W Jaworniku Polskim przewidziano m.in. budowę skateparku, boiska do piłki plażowej i flowparku.

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY JAWORNIK POLSKI, 2002

Dokument został przyjęty uchwałą Rady Gminy Jawornik Polski Nr 32/IV/2002 z dnia 30 grudnia 2002 roku. W punkcie 10 WARTOŚCI KULTUROWE I SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW powyższego dokumentu przedstawiono: historię gminy Jawornik Polski, zasoby kulturowe, spis zabytków, wykaz cmentarzy zabytkowych, wykaz stanowisk archeologicznych oraz opis najcenniejszych obiektów. Na koniec przedstawiono wnioski wynikające z uwarunkowań tj. ochrona zachowanych zasobów dziedzictwa kulturowego, utrzymanie istniejących stref ochrony zabytków dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz zaleca się wprowadzenie stref ochrony.

MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Na terenie Miasta i Gminy Jawornik Polski nie funkcjonują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W chwili obecnej po przeprowadzeniu konsultacji społecznych są one opracowywane.

Zgodnie z art. 15 ust. 2 pkt 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym „W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w szczególności: (...) 5) zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, w tym zasady ochrony środowiska, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz zasadę racjonalnego gospodarowania zasobami naturalnymi.” Projekt planu, zgodnie z ww. ustawą musi zostać uzgodniony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Miasto i Gmina Jawornik Polski leży w południowo-wschodniej części Polski w środkowo-wschodniej części województwa podkarpackiego, od 1 stycznia 1973 r. włączona została do powiatu przeworskiego, w jej południowo-zachodniej części. Większość obszaru gminy położona jest na stokach wzgórz i w wąskich dolinach urzekając pięknem przyrody. Łączna powierzchnia gminy wynosi 62,92 km². Zamieszkiwana jest przez 4314 osób (stan na 31.12.2024 r.) Administracyjnie podzielona jest na 8 sołectw: Jawornik Polski, Jawornik-Przedmieście, Hadle Kańczuckie, Hadle Szklarskie, Hucisko Jawornickie, Manasterz, Widaczów i Zagórz. Sąsiaduje z gminami Hyżne, Dynów, Dubiecko, Markowa i Kańczuga. Największe miejscowości gminy to: Manasterz i Hadle Szklarskie, a najmniejsze miejscowości to: Widaczów i Hadle Kańczuckie. Gmina Jawornik Polski jest gminą typowo rolniczą, w której rolnictwo stanowi najważniejszą gałąź lokalnej gospodarki. Aż 68,6% powierzchni Gminy stanowią użytki rolne. Klimat Gminy Jawornik Polski, typowy dla Pogórza Karpackiego, jest odpowiedni do uprawy zbóż, ziemniaków, buraków oraz niektórych gatunków późnych warzyw, jak kapusta, fasola, groch, marchew i pietruszka. Ze względu na niski poziom skażenia środowiska naturalnego Gmina posiada także bardzo dobre warunki do rozwoju produkcji ekologicznej. Panujące w zachodniej części Gminy Jawornik Polski warunki naturalne (górzysta konfiguracja terenu umożliwiająca wypas zwierząt) sprzyjają hodowli krów, owiec i koni. We wschodniej części dominuje chów trzody chlewnej. Na terenie Gminy Jawornik Polski są trzy kategorie dróg – drogi wojewódzkie, drogi powiatowe i drogi gminne (w tym dojazdy do pól). Droga wojewódzka Nr 835 relacji Lublin - Biłgoraj – Sieniawa – Przeworsk - Grabownica Starzeńska (14,4 km), drogi powiatowe (26,8 km), drogi gminne (68,025 km). Przez teren gminy przebiegają wąskotorowe linie kolejowe przewozu pasażerskiego i towarowego. Gmina połączona jest z Przeworskiem linią zabytkowej kolejki wąskotorowej, która służy obecnie głównie przewozom turystyczno - krajoznawczym. Teren gminy leży w brzeźnej strefie sinusoidy przemyskiej – fliszowych Zewnętrznych Karpat Zachodnich. Podstawowym elementem budowy geologicznej są pofałdowane warstwy inoceramowe górnokredowe (łupki i piaskowce) przedzielone warstwami trzeciorzędowymi (zbudowanymi najczęściej z łupków pstrych, z łupków menilitowych i krośnieńskich). Rzeźba terenu gminy charakteryzuje się znacznym urozmaicheniem, średnie wysokości wynoszą 220-446 m n.p.m. Gmina leży w obrębie Pogórza Synowskiego jest to obszar wierzchowiny trzeciorzędowej tworzącej falistą powierzchnię kopulastych wzniesień obniżających się stokami ku dolinom. Na terenie gminy występują złoża surowca energetycznego - gazu ziemnego (dwa obszary górnicze o powierzchni całkowitej ok. 59 km²), nie są one jednak wydobywane na skalę przemysłową. Ważnym elementem krajobrazu gminy są wody powierzchniowe. Przez teren Gminy Jawornik Polski przepływają dwie rzeki: Mlecza i Husówka oraz dwa większe potoki: Łęg i Brzeźnik oraz niewielkie stawy. Rzeki i potoki płynące przez obszar gminy mają koryta o szerokości nie przekraczającej 5 m i wcięte są na głębokość 2-10 m. Mlecza charakteryzuje się

zróznicowanym wodostanem, uzależnionym od intensywności zasilania. Maksymalny stan osiąga po roztopach oraz w okresie intensywnych opadów letnich (czerwiec – lipiec). Potoki stanowiące dopływy Mlecзки biorą początek ze źródeł, wysięków i młaków o małej wydajności i zasilane są głównie wodami opadowymi i roztopowymi, dlatego szybko reagują na zmianę zasilania. W gminie występują również zbiorniki wód stojących – niewielkie stawy w Hadlach Szklarskich na terenie Zespołu Pałacowo-Parkowego. Klimat gminy jest typowy dla Podgórz Karpackiego i zalicza się do piętra klimatu podgórskiego umiarkowanie ciepłego, o cechach kontynentalnych. Charakteryzuje się wiatrami zachodnimi i południowo zachodnimi wiejącymi wiosną i latem, a jesienią i zimą wschodnimi i północno-wschodnimi. Średnie zimowe temperatury wahają się od - 3 do - 5°C, a letnie od 17 - 18°C. Środowisko przyrodnicze gminy jest urozmaicone, położenie na styku 3 Prowincji; Górskiej, Pontyjskiej i Nizinno-Wyżynnej.

Zbiorowiska roślinne występujące na terenie gminy:

- Zbiorowiska leśne – największe powierzchniowo, scharakteryzowane poniżej,
- Zbiorowiska zaroślowe występujące bezpośrednio przy granicy lasu, jako zadrzewienia śródpolne czy umocnienia na skarpach,
- Zbiorowiska terenów podmokłych, lokalnie w obniżeniach terenowych ze stagnującą wodą,
- Zbiorowiska łąk i pastwisk,
- Zbiorowiska synantropijne, teren upraw.

Ważnym bogactwem naturalnym są lasy, których powierzchnia wynosi 1 288 ha, co stanowi 20,5% powierzchni ogólnej gminy. Tereny leśne są pod nadzorem Nadleśnictwa Kańczuga. Występują w dwóch większych skupiskach: przy północno - zachodniej granicy gminy (w okolicach wsi Hadle) oraz przy południowo - wschodniej granicy (okolice wsi Jawornik Polski i Hucisko Jawornickie). Charakteryzują się drzewostanem mieszanym, który stanowią: jodła, buk, grab, sosna, dąb z domieszką brzozy, olchy szarej, osiki i modrzewia.

Fauna obszaru gminy składa się z fauny miejscowej – autochtonicznej i napływowej, często endemicznej. Wśród górskich kręgowców o szerszym zasięgu występują: płazy – traszka górską; ptaki- pliszka górską; ssaki- ryjówka górską. Elementem puszczańskie fauny są występujące ssaki: wilk, sarna, kuna oraz z owadów chrząszcz – kozioróg dębosz. Gatunkami typowo nizinnymi są: ptaki – skowronek borowy, kureczka nakrapiana, łozówka i z płazów ropuch paskówka. Wśród fauny występującej na terenie gminy stwierdzono wiele gatunków rzadkich, w tym umieszczonych w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt jak: wilk i kozioróg bukowiec. Pospolicie występują: zając szarak, dzik, mniej liczne są borsuk i kuna leśna.

Obszarem chronionym na terenie gminy jest: Przemysko - Dynowski Obszar Chronionego Krajobrazu (o pow. 47 346 ha), stanowiący otulinę dla Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego i zajmujący 44,3% pow. gminy. Głównym celem jego utworzenia było zachowanie w krajobrazie jego elementów, które decydują o naturalnych walorach środowiska przyrodniczego oraz uzyskanie warunków do właściwego powiązania funkcji krajobrazowo-

przyrodniczych z zagospodarowaniem obszarów. Na terenie gminy występują obszary, które funkcjonują na podstawie przepisów szczególnych co znacznie ogranicza prowadzenie polityki inwestycyjnej. Są to: 1. lasy ochronne – 785 ha pow. leśnej na obszarze gminy (wg. kategorii ochronności) - lasy wodochronne (707 ha), glebochronne (64 ha), nasienne (14 ha), 2. 3. gleby szczególnie chronione - 55,8% pow. użytków rolnych (klasa II- 0,6%, III-27,3%, IV-55,2%, V, VI, Viz - 16,9%), obszary udokumentowane złóż kopalin - Obszar Górniczy Gazu „Husówka-Albigowa-Krasne1” (płn. część gminy) - pow. 59 km².

Gmina Jawornik Polski jest jedną z 12 jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład tzw. Przeworsko - Dynowskiego Obszaru Wsparcia (PDOW). Celem utworzenia PDOW jest współpraca między samorządami w celu zwiększenia konkurencyjności i spójności obszaru w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym, a także wykorzystanie wewnętrznego potencjału obszaru współpracy samorządów poprzez wspólną realizację przedsięwzięć. Kluczowe znaczenie dla PDOW mają działania, które posłużą poprawie konkurencyjności obecnych na rynku ofert turystycznych tego obszaru (w tym Gminy Jawornik Polski), a także przygotowaniu i komercjalizacji nowych produktów turystycznych w zakresie turystyki wypoczynkowej, uzdrowskiej, krajoznawczej, aktywnej, biznesowej oraz przygranicznej.

Położenie gminy w obrębie Pogórza Dynowskiego stwarza dobre warunki do rekreacji i turystyki. Zarówno walory przyrodnicze obfitość lasów, charakter podgórski i malownicze krajobrazy składają się na atrakcyjność turystyczną gminy. Przez gminę przebiegają także dwa szlaki rowerowe:

- Kańczuga – Lipnik - Manasterz długości 22 km.
- Hucisko Jawornickie – Jawornik Polski - Hadle Szklarskie długości 20 km.

Dodatkowo gmina od kilku lat rewitalizuje Zespół dworsko– parkowy w Hadlach Szklarskich, który ma być turystycznym centrum gminy. Obejmuje on rozległe ogrody krajobrazowe, pałac murowany oraz stajnię, oranżerię i kuźnię. Powstała baza noclegowa (120 miejsc noclegowych), basen, kryte lodowisko, wodny plac zabaw, kręgielnia, ścianka wspinaczkowa, restauracja i bar oraz ogród sensoryczny.

Atrakcją turystyczną na skalę całego kraju jest przejazd zabytkową kolejką wąskotorową na trasie Przeworsk – Dynów biegnącą przez gminę. Trasa kolejki położona na malowniczym i urozmaiconym terenie posiada niekwestionowane walory turystyczno – krajobrazowe.

Jawornik Polski

Nazwa Jawornik Polski pochodzi od słowa „jawor” – rodzaju drzewa z rodziny klonowatych (jawor to jawor zwyczajny, *Acer pseudoplatanus*), które w przeszłości obficie rosło na tym terenie. Przyrostek „Polski” pojawił się historycznie, aby odróżnić tę miejscowość od innych o podobnej nazwie, wskazując na jej przynależność do ziem polskich.

Dzieje miasteczka sięgają XV w. Pierwsza wzmianka o miejscowości znajduje się w przywileju lokacyjnym Dylągówki z 1448 r., wtedy to należała do rodu Kmitów. W roku 1472 Jawornik był już miasteczkiem na szlaku prowadzącym na Słowację i Węgry. Z tą datą wiąże się erygowanie parafii rzym.-kat. Okres największego rozwoju Jawornika przypada na drugą połowę XVI w. i trwa do najazdu tatarskiego, który miał miejsce w 1624 r. Wówczas rozwijało się również rzemiosło m.in. w Jaworniku pracowali stolarze, bednarze, kołodzieje, szewcy, kuśnierze, piekarze, tkacze i kowale. W kolejnych latach Jawornik przechodził z rąk do rąk, od poł. XVI w. znajdował się pod panowaniem rodu Stadnickich. Ówczesny właściciel Mateusz Stadnicki przekazał istniejący kościół na zbór protestancki, a Marcin Stadnicki w 1587 r. oddał go ponownie katolikom. Uposażenie parafii wznowili w 1640 r. Michał Zebrzydowski z żoną Marią i Magdalena z Białobrzegów Korycińska. W 1 poł. XVII w. właścicielem Jawornika był Grzegorz Antoni z Kozielska Ogiński, starosta wołyński. W 2 poł. XVII i w XIX w. właścicielami byli Gurscy, z których Walenty w 1838 r. ufundował nowy murowany kościół p.w. św. Andrzeja Apostoła i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Po 1864 r. wyrokiem sądu właścicielem zostaje Leon Kellerman, a w 1872 r. Zygmunt Chmielowski. W czasach staropolskich Jawornik zaliczany był do małych miast, gdzie mieszkańcy trudnili się głównie rolnictwem oraz wyrobem kolczug drucianych. Ówczesny układ miał charakter otwarty, nie posiadał fortyfikacji. Rynek był zbliżony do kwadratu o wymiarach 1,9 na 2,1 sznura (około 44 m). Zabudowa mieszkaniowa była drewniana. Niemal każdy mieszkaniec posiadał ogród położony w obrębie miasta na przedłużeniu swojej działki. Domy oddzielone od siebie były wjazdami tzw. międzuchami, które umożliwiały wjazd do zabudowań gospodarczych. W 1934 r. Jawornik stracił prawa miejskie, a wsie Jawornik Polski i Jawornik-Przedmieście zostały włączone do gminy zbiorowej w Hyżnem. W 1973 r. został włączony do powiatu przeworskiego i utworzono w nim gminę wiejską Jawornik Polski. Od 1 stycznia 2024 roku jest ponownie miastem i siedzibą gminy miejsko-wiejskiej. Kolejno Jawornik należał do województwa lwowskiego, rzeszowskiego, przemyskiego, a obecnie podkarpackiego.

Hadle Kańczuckie

Nazwa „Hadle” pochodzi prawdopodobnie od słowa „hadle” lub „hadło”, co w gwarze staropolskiej oznaczało pole uprawne lub ugór — ziemię wykorzystywaną rolniczo. Przymiotnik Kańczuckie od pobliskiej miejscowości.

Hadle Kańczuckie to wieś, która ma swoje korzenie w średniowieczu, a pierwsze wzmianki o miejscowości datowane są na XIV wiek. W tym czasie wieś należała do różnych rodów szlacheckich, które osiedlały się w regionie Kańczugi. W 1448 r. właścicielką Hadel była Małgorzata z Kmitów Mościcowa z Dynowa jak również Jawornika Polskiego oraz wsi Hyżne,

Szklary, Harta i Dylągówka. W XVIII wieku Hadle Kańczuckie były częścią ziem należących do rodu Kańczuckich. Ich ziemie były bogate w surowce naturalne i stanowiły ważny punkt w administracji lokalnej. Po rozbiorach Polski Hadle Kańczuckie znalazły się pod panowaniem austriackim. W okresie II Rzeczypospolitej miejscowość była częścią powiatu przeworskiego. W tym czasie rozwijała się infrastruktura w regionie, w tym drogi i szkoły. Wiele osób zajmowało się rolnictwem, a także niektórzy rzemiosłem, a sama wieś zaczęła rozwijać się pod względem gospodarczym. Dziś mieszkańcy zajmują się głównie rolnictwem, a także działalnością rzemieślniczą i lokalnym handlem. W ciągu ostatnich kilku dekad zauważalny jest rozwój infrastruktury: nowe drogi, modernizacja budynków mieszkalnych i poprawa jakości życia.

Hadle Szklarskie

Nazwa Hadle pochodzi prawdopodobnie od imienia Odel (pol. Godel). W dokumencie prawnym z 1436 r. nosi nazwę Odle, w 1441 r. Hodlye, rok później de Hodel. W 1589 r. funkcjonują nazwy Hodle i Hodlie, a od 1620 r. Hadle.

Pierwsze wzmianki o wsi Hadle zapisana w języku ruskim pochodzi z 1377 r. Wówczas to właścicielem został Ładomir Wołoszyn, który otrzymał te ziemie z rąk księcia Władysława Opolczyka. W 1531 r. Hadle należały do Stanisława Stadnickiego ze Żmigrodu, kasztelana sanockiego. W pierwszych latach XVII w. właścicielem był Marcin Stadnicki. Pod koniec XVIII w. w Hadlach powstała murowana cerkiew. Pełniła ona funkcję filialnej parafii w Tarnawce. W 1945 r. po wysiedleniu Ukraińców została przejęta przez kościół rzym.-kat. W połowie XIX w. właścicielką była hr. Izabela Humnicka. Prawdopodobnie ona sprzedała Hadle Łastowieckim h. Laryssa - właścicielom Sieteszy i Lipnika. Pierwszym właścicielem był zapewne Jan zm. w 1876 r. - syn Piotra Łastowieckiego, dziedzica Sieteszy. Po nim dziedziczył Hadle syn Antoni. Ożeniony z Teklą Żeromską miał dwóch synów - Zygmunta - dziedzica Lipnika oraz Piotra - dziedzica Hadlego. Ten zaślubił w 1889 r. Wandę Kozicką, z którą miał syna Antoniego, i dwie córki - Marię i Janinę.

Hucisko Jawornickie

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1599 r., kiedy to w pobliskich lasach znajdowała się huta szkła, od której pochodzi nazwa „Hucisko”.

Wieś należała do parafii Jawornik Polski. Właścicielami Huciska był ród Niemczyckich. Właścicielką, która wniosła majątek do rodziny Niemczyckich, była Izabella z Załuskich Niemczycka. Po II wojnie światowej majątek został przejęty przez władze komunistyczne w ramach reformy rolnej – ostatecznie przekazany na cele Skarbu Państwa w 1948 r. W okolicach cmentarza znajduje się kapliczka rodziny Niemczyckich typu domkowego.

Jawornik- Przedmieście

Wieś Jawornik – Polski pierwotnie nosił nazwę Jawornik, do której w 1472 r. dodano przyrostek Przedmieście. Na pocz. XX w. z uwagi na liczną społeczność wyznania Mojżeszowego zamieszkującą te tereny założono cmentarz żydowski (kirkut). Przez wieś przebiega zabytkowa linia kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, na potrzeby której wybudowano budynek stacyjny wraz z suszarnią piasku.

Manasterz

Według dokumentu z roku 1428 wystawionego przez Spytka z Tarnowa wieś nosiła nazwę Światoniowa Wola. Zmieniono ją wkrótce na Manasterz z uwagi na istniejący tu ruski klasztor. Parafia rzymskokatolicka została ustanowiona przed 1479 r. bowiem pod tą datą wspomniany jest proboszcz ks. Jan z Hyżnego. W roku 1611 uposażenie parafii odnowiła Anna Ostrogska z Jarosławia. Istniejący wówczas kościół był świątynią drewnianą. Rozebrano go z powodu złego stanu w roku 1881, po czym przystąpiono do budowy murowanego — obecnego kosztem Józefa Kellermana i poświęcono w roku 1886.

Widaczów

Widaczów powstał w połowie XVIII wieku , a nazwa pochodzi od tzw. widacza, czyli miejsca z którego rozpościera się dobry widok i być może związana jest z dawnym systemem ostrzegania np. przed Tatarami. W 1939 r. liczyła 590 mieszkańców: 90 Ukraińców polskojęzycznych, 475 Polaków, 10 Żydów.

Zagórze

Z 1428 r. pochodzą pierwsze wzmianki o Zagórzcu noszącym nazwę Turczyn. W południowo-zachodniej jego części nazywanej Turaczynem lub Wolą Turaczynską był niegdyś dwór i folwark. Nazwa wsi Turaczyn wywodzi się od nazwy rzeczki Turzy Potok poch. od Tura lub Turków nad rzeką obozujących (1531). Rzeka ta wypływa z lasów zagórskich i pod dawnym dworem w Zagórzcu wpada do Mlecзки. Do 1484 roku wieś należała do Koniecpolskich, a potem Kmitów pod nazwą Zagórze. W XIX w. należała do hrabiów Scipio del Campo i Świtałówka. W 1888 roku rozparcelowano folwark, co przyczyniło się do powstania nowych osad i części wiejskich. Do 1919 roku wieś należała do parafii w Pantalowicach, a od 1 listopada 1919 roku jest częścią parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Manasterzu. W miejscowości znajduje się zalew, złoża alabastru oraz cenne źródła.

5.2.2. Zabytki sakralne

Najliczniejszą grupę zabytków sakralnych zachowanych do naszych czasów stanowią kościoły, następnie kapliczki i krzyże oraz cmentarze. Na terenie Miasta i Gminy Jawornik Polski występują trzy kościoły wpisane do rejestru zabytków w Hadlach Szklarskich, Jaworniku Polskim oraz w Manasterzu. Kościół p.w. Niepokalanego Serca NMP w Hadlach Szklarskich pierwotnie pełnił funkcję cerkwi grekokatolickiej p.w. Przemienienia Pańskiego. Ochronie konserwatorskiej podlega również ich ruchome wyposażenie.

CERKIEW GR.-KAT. FILIALNA P.W. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO ob. kościół rzym.-kat. par. p.w. Niepokalanego Serca NMP w Hadlach Szklarskich (wpis do rejestru zabytków pod nr A-89 decyzją z dnia 21.05.2004 r.)

Cerkiew została wybudowana w 1792 r. za czasów Stadnickich, właścicieli Hadli Szklarskich. W 1911 r. przeszła gruntowny remont. Do 1945 r. była filią parafii w Tarnawce. Po wysiedleniu ludności ukraińskiej cerkiew przekształcono na kościół rzym.-kat. Rok później dobudowano do niej dwie zakrystie. W latach 70. XX w. we wnętrzu wykonano boazerię na ścianach i stropach nawy i prezbiterium. W 2006 r. przeprowadzono prace stabilizujące konstrukcję świątyni oraz remont dachu. Rok później zdjęto boazerię oraz przeprowadzono prace przy tynkach wewnętrznych, wymieniono posadzkę betonową na płytki marmurowe, zachowując posadzkę ceramiczną w prezbiterium. W 2008 r. przeprowadzono konserwację ołtarza głównego i dwóch bocznych. W 2012 r. przeprowadzono prace konserwatorskie balustrady chóru, a w 2024 r. wymieniono pokrycie dachowe na blachę miedzianą w ramach Inwestycji z Rządowego Funduszu Polski Ład.

Kościół jest obiektem murowanym, otynkowanym, orientowanym, założonym na planie prostokąta z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Od frontu dostawiono do elewacji kwadratową, dwukondygnacyjną wieżę, którą przykryto dachem namiotowym. Do prezbiterium dobudowano dwie prostokątne zakrystie z pulpitowymi dachami. Część zasadnicza przykryta jest dachem siodłowym z ośmioboczną sygnaturką przykrytą kopulastym hełmem zwieńczonym krzyżem.

Fot. 1-2. CERKIEW GR.-KAT. FILIALNA P.W. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO ob. kościół rzym.-kat. par. p.w. Niepokalanego Serca NMP, 1792 r.

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA W JAWORNIKU POLSKIM

Obecny Kościół p.w. św. Andrzeja Apostoła ufundowany został w 1838 r. przez Walentego Gurskiego, ówczesnego właściciela Jawornika Polskiego, na miejscu wcześniejszej drewnianej świątyni. W latach 1911-22 wybudowano betonowe schody prowadzące do kościoła, zakupiono antepedium do ołtarza głównego oraz sprowadzono ambonę z Tyrolu. W latach 1923-25 ogrodzono plac kościelny. W 1928 r. gruntownie odnowiono wnętrze wraz z ołtarzami. W 1951 r. zakupiono organy firmy Emil Narolski z Jarosławia. W 1960 r. malarz Alfred Gross wykonał dekorację malarską. W 1971 r. wykonano nową posadzkę i zradiofonizowano wnętrze. W latach 1972 - 1976 wykonano nowe ławki, konfesjonały, boazerię oraz oszklono podwójnie okna. W 2013 r. wykonano drenaż oraz przeprowadzono remont fundamentów z założeniem izolacji przeciwwilgociowych. Rok później wykonano konstrukcyjne wzmocnienie kaplicy, wymieniono również stolarkę w kaplicy i w zakrystii. Pod koniec 2014 r. rozpoczęto prace przy remoncie dachu polegające na wzmocnieniu i częściowej wymianie więźby dachowej, a także wymianie pokrycia dachu na blachę aluminiowo-tytanową powlekaną stopem miedzi oraz zamontowano instalację odgromową, prace zakończono w maju 2015 r. W 2019 r. wykonano tynki renowacyjne na cokole, prace osuszające, remont drzwi wejściowych, wymieniono okna, przebudowano podest w prezbiterium, wykonano zadaszenie

kaplicy oraz przebudowano drogę procesyjną. W latach 2021-2022 r. kontynuowano prace przy cokole. W 2024 r. wykonano prace w zakresie konserwacji i restauracji ścian prezbiterium. W tym samym roku zrealizowano zadanie polegające na częściowej wymianie pokrycia dachowego.

Kościół murowany z cegły, otynkowany, na planie krzyża łacińskiego. Jednonawowy z dwoma zakrystiami (jedna pełni rolę składowiska) przylegającymi do prostokątnego, węższego od nawy prezbiterium zakończonego prosto. Wejście główne prowadzi przez kruchtę powyżej której znajduje się wieża dzwonna. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna. Wieża dzwonna nakryta dachem namiotowym z cebulastym hełmem z ośmioboczną ażurową latarnią nakrytą kopułką z krzyżem na kuli. Na środku kalenicy nad nawą ośmioboczna sygnaturka powtarzająca zwieńczenie wieży. Zakrystie nakryte dachami siodłowymi. Elewacja frontowa jednoosiowa, trzykondygnacyjna, z wysuniętą wieżą. Elewacje boczne jednokondygnacyjne, o podziałach wyznaczonych przez pilastry (środkowy i narożne) z wydatnym gzymsem wieńczącym. Wyposażenie kościoła to m.in.: ołtarz główny i dwa boczne o cechach późnobarokowych, wystrój malarski o motywach roślinnych, w prezbiterium nad wejściem do zakrystii półkoliście zamknięta wnęka z tablicą epitafijną Walentego Gurskiego, w kruchcie żeliwna kropielnica. Kolorystyka elewacji ugwrowa w dwóch odcieniach jaśniejszym i ciemniejszym.

Fot. 3. KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA, l. 1838-39.

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KATARZYNY ALEKSANDRYJSKIEJ W MANASTERZU

Najstarsza informacja o parafii w Manasterzu pochodzi z 1479 r., kiedy to proboszczem był ks. Jan z Hyżnego. Istniał tu wtedy drewniany kościół, który rozebrano z uwagi na jego zły stan techniczny. W 1881 r. zaraz po rozebraniu drewnianego kościoła rozpoczęto budowę

nowego kosztem Józefa Kellermana wg planów przygotowanych przez inż. Stanisława Rutkowskiego z Jarosławia. Kościół został konsekrowany w 1895 r. W 1921 architekt Stanisław Majerski z Przemyśla wykonał plan rozbudowy kościoła oraz budowy ogrodzenia wraz z dzwonnica. Zrealizowano budowę nowego ogrodzenia, a dzwonnica wybudowano w uproszczonej formie. W 1935 r. powstała nowa sygnaturka na kościele wg projektu Kazimierza Osińskiego z Przemyśla. Część wyposażenia została przeniesiona ze starego kościoła. Organy ufundował w 1894 ks. Wojciech Białas, polichromia pochodzi z 1960 r., wykonał ją J. Gross z Gliwic. Po roku 2000 wykonano izolację pionową fundamentów kościoła, odwodnienie terenu, wyłożono kostką teren przed fasadą i wykonano chodnik. W 2010 r. przeprowadzono remont dachu (remont więźby, wymiana pokrycia) wraz z sygnaturką, który kontynuowano rok później. Wtedy też przeprowadzono prace tynkarsko-malarskie elewacji kościoła i dzwonnicy. Na bieżąco prowadzone są prace konserwatorskie przy wyposażeniu ruchomym świątyni. W 2013 r. przeprowadzono konserwację chrzcielnicy, a od 2017 r. do 2020 r. m.in. konserwację ołtarzy wraz z obrazami, ambony czy obrazu św. Katarzyny Aleksandryjskiej.

Kościół zbudowany z cegły, otynkowany, złożony na planie krzyża łacińskiego, orientowany, z trójkątnie zamkniętym prezbiterium do którego dostawiono zakrystię i składzik. Świątynia składa się z: nawy przykrytej dwuspadowym dachem z sygnaturką, wysokiego prezbiterium, niskich kaplic i przedsionka z dachami dwuspadowymi oraz niewielkich pomieszczeń pomocniczych o dachach pulpitowych. Elewacje o podziałach ramowych zwieńczone są gzymsami podokapowymi. Fasadę podkreśla wieńczący szczyt, którego centralna część ramowana pilastrami udekorowana jest płyciną z inskrypcją: //DEO//. Trójkątnie zwieńczony szczyt ograniczony został spływami oraz narożnymi, masywnymi sterczynami. Wnętrze nawy posiada strop płaski z fasetą, natomiast kaplice i prezbiterium kolebki. Na wyposażenie kościoła składają się ołtarz główny (XVIII w., 1881-82), dwa boczne (4 ćw. XIX w.), ambona, chrzcielnica, rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego, feretrony, ławki, stacje drogi krzyżowej, obraz św. Katarzyny Aleksandryjskiej, komoda, witraże czy epitafium Józefa Kellermana.

Fot 4. KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KATARZYNY ALEKSANDRYJSKIEJ, l. 1881-1882

KAPLICA GROBOWA RODZINY GURSKICH

Kaplica została wybudowana w 1850 r. za czasów proboszcza ks. Michała Błotnickiego. Otrzymała wezwanie Najświętszej Marii Panny. W latach późniejszych prawdopodobnie pod jej posadzką pochowano członków rodziny Gurskich. W latach 2001-2003 podbito fundamenty, położono nowe tynki, wykonano wieniec na poziomie korony murów oraz wzmocniono więźbę i przełożono ceramiczne pokrycie, wykonano nowe obróbki blacharskie i nową stolarkę okienną.

Kaplica usytuowana na cmentarzu parafialnym w jej środkowej części, po prawej stronie głównej alejki. Murowana z cegły i kamienia, otynkowana. Założona na planie prostokąta. Bryła prostopadłościenna, jednokondygnacyjna, nakryta dachem siodłowym. Sklepienie kolebkowe z lunetami. Więźba dachowa krokwiowa. Dach kryty dachówką ceramiczną zakładkową. Posadzka betonowa. Okna - o półkolistym wykroju ze ślusarką. Drzwi drewniane dwuskrzydłowe częściowo przeszklone. Elewacja frontowa jednoosiowa, symetryczna, z trójkątnym szczytem oddzielonym od dolnej partii lekko profilowanym gzymsem, obiegającym wszystkie elewacje. W osi prostokątny otwór drzwiowy powyżej którego półkolistе okienko. Elewacje boczne jednoosiowe, symetryczne, na niewielkim cokole zamknięte gzymsem wieńczącym, pod którym w osi półokrągłe okienka. W elewacji zachodniej pod oknem kamienna tablica upamiętniająca Polaków zamordowanych przez Niemców w czasie II Wojny Światowej. Elewacja tylna z prostokątnym otworem w trójkątnym szczycie. Wnętrze jednoprzestrzenne z dwiema prostokątnymi wnękami zamkniętymi półkoliście w ścianach podłużnych.

Kaplica, kościół par. p.w. św. Andrzeja Apostoła wraz z drzewostanem oraz plebania zachowały oryginalną formę z okresu budowy i prezentują najstarszą murowaną zabudowę Jawornika Polskiego.

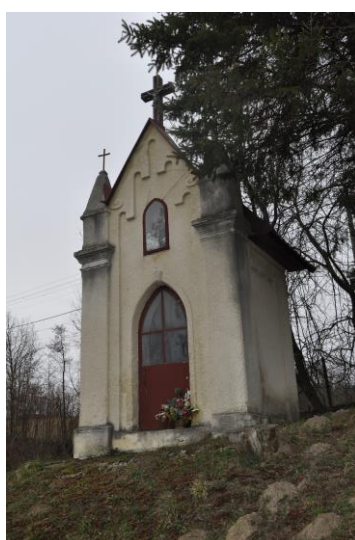
Fot. 5. KAPLICA GROBOWA GURSKICH na cmentarzu parafialnym rzym.-kat. 1850 r.

KAPLICZKI I KRZYŻE

Kapliczki i krzyże przydrożne od wieków pełnią istotną rolę w życiu społeczności lokalnych, zwłaszcza na terenach wiejskich i małomiasteczkowych. Są one elementem tożsamości kulturowej, przestrzennej i emocjonalnej mieszkańców, jak również miejscem modlitwy. Odbywają się przy nich nabożeństwa majowe, różańcowe, czasem procesje i modlitwy dziękczynne lub błagalne (np. o deszcz, urodzaj, zdrowie). Symbolizują obecność sacrum w przestrzeni codziennego życia. Budowa kapliczek i krzyży była często inicjatywą wspólnotową – fundowaną przez mieszkańców jako wotum wdzięczności, upamiętnienie wydarzeń lub osób. Stanowią trwałe element krajobrazu kulturowego – są związane z architekturą ludową i tradycją sakralną regionu. Każda kapliczka ma indywidualny charakter – różni się formą, stylem, materiałem. Ich obecność świadczy o kontynuacji tradycji, przywiązaniu do miejsca i wartości przekazywanych przez pokolenia. Nierzadko są one dekorowane kwiatami, odmalowywane, oświetlane, szczególnie w okresach świątecznych.

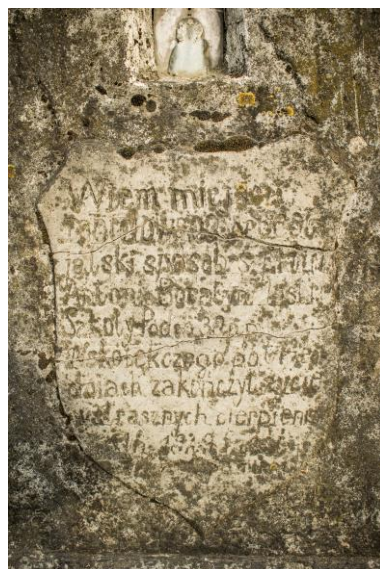
Fot. 6. KAPLICZKA rodziny Niemczyckich w Hadlach Jawornickich, 1920.

Fot. 7 KAPLICZKA przydrożna w Jaworniku Polskim, k. XIX w. Kapliczkę zbudowała na swojej działce rolnej, mającej wówczas nr 416/4, rodzina Makarów.

Fot. 8. KAPLICZKA przydrożna w Widaczowie, pocz. XX w.

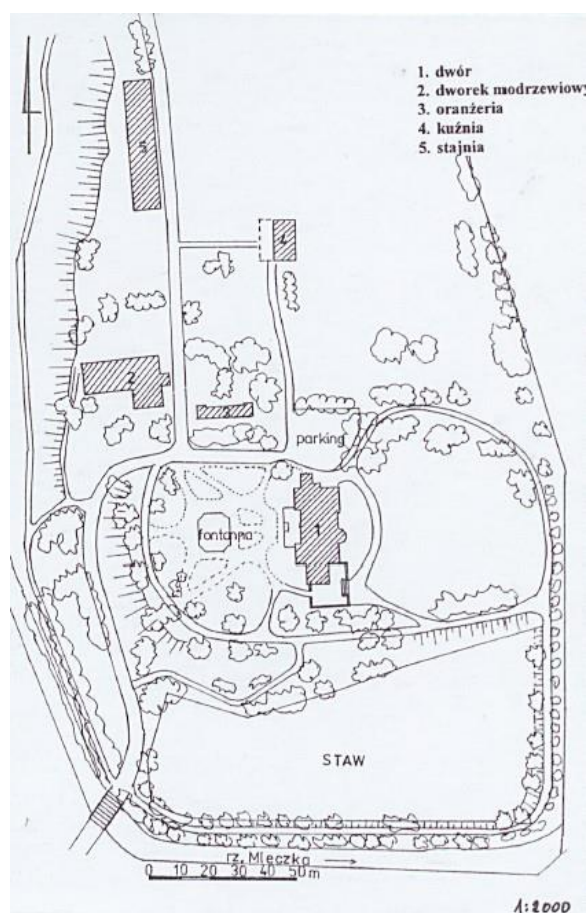
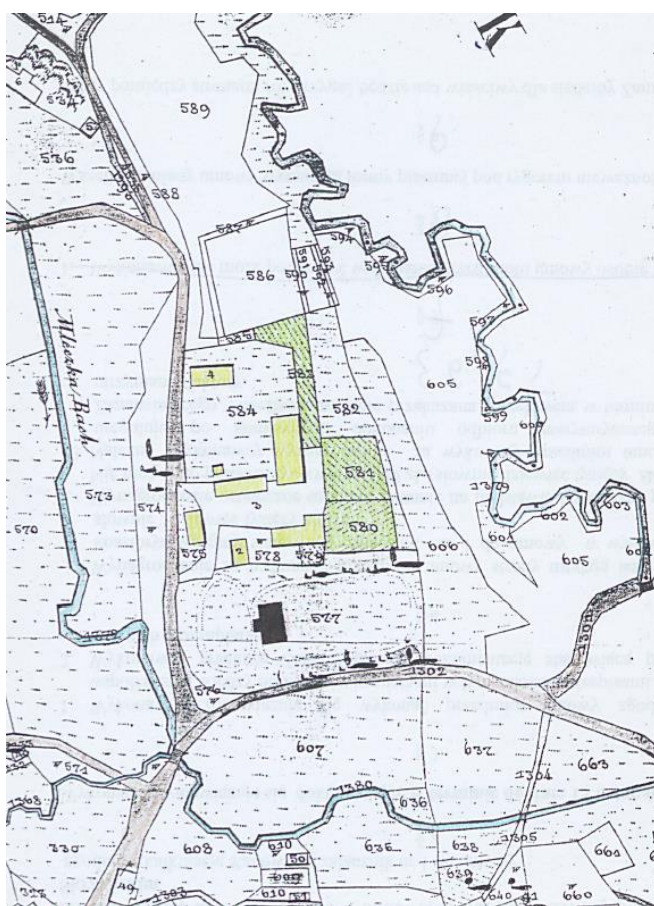
Fot. 9-10. KRZYŻ przydrożny z Manasterza, 1929 r.

Przytwierdzona do cokołu tablica informuje o okolicznościach jego powstania i tragiczno-romantycznej historii, która miała miejsce podczas II Rzeczypospolitej. Kiedy po weselnej uczcie pan młody o nazwisku Boratyn – oficer Szkoły Podchorążych 32. Pułku Piechoty, wracał do swojego domu został napadnięty i pobity. Jednym z oprawców okazał się miejscowy mężczyzna zakochany w jego wybrance. Po paru dniach od wydarzenia mężczyzna zmarł, a koledzy postanowili mu wystawić metalowy krzyż na kamiennym postumencie.

5.2.3. Zabytki architektury rezydencjonalnej

Bez wątpienia największym zabytkiem architektury rezydencjonalnej Miasta i Gminy Jawornik Polski jest pochodzący z przełomu XIX i XX w. Zespół dworsko-parkowy w Hadlach Szklarskich.

Zespół usytuowany jest w północnej części wsi, na wzniesieniu otoczony potokami Mleczki i Tarnawki zajmuje teren około 7 ha. Składa się z murowanego budynku dworu, oranżerii, kuźni, stajni oraz budynków niezabytkowych takich jak dwór modrzewiowy, czy budynki współczesne związane z nowoczesnym kompleksem z basenowym. Całość otacza zabytkowy park wraz ze stawem. Dodatkowo przestrzeń zespołu wzbogacona zostało o ogród sensoryczny, dedykowany nie tylko dla osób niepełnosprawnych, ale przede wszystkim dla turystów.

Fot. 11. Zespół dworsko-parkowy w Hadlach Szklarskich

Fot. 12. Mapa katastralna, 1852 r.,

Plan i mapa pochodzą z karty ewidencyjnej Zespołu dworsko-parkowego – Dwór (karta zbiorcza) w Hadlach Szklarskich, wykonane zostały przez I. Zajac w 2001 r.

Budynek dworu wybudowany z cegły, otynkowany, cokół obłożony płytkami piaskowcowymi; stropy płaskie, drewniane z fasetami, piwnice — sklepienia ceglane odcinkowe, odcinkowe na belkach stalowych, płaskie z żelbetowymi podciągami; więźba dachowa drewniana konstrukcji kleszczowo-stolcowej; dach kryty blachą; posadzki — w piwnicach pyłki lastrykowe, beton, w części północnej — parkiet klepkowy; na korytarzu i w sieni stare płytki terakotowe, w holu ozdobne, stare płytki z barwionego lastryka, w pokojach współczesny parkiet klepkowy; schody — w części półn. - drewniane, dwubiegunowe, stopnie drewniane, balustrada z toczonych tralek; w holu połd. — schody konstrukcji betonowej z lastrykowymi stopniami, wachlarzowe, z metalową, ozdobną balustradą rozpiętą pomiędzy lastrykowymi słupkami zwieńczonymi wazonami; drzwi — drewniane jednoskrzydłowe lub dwuskrzydłowe płycinowe.

Fot. 13-14. DWÓR ŁASTOWIECKICH, XIX/XX w. w Zespole dworsko-parkowym w Hadlach Szklarskich.

Budynki gospodarcze: stajnia, oranżeria i kuźnia zostały wybudowane za czasów Piotra i Wandy Łastowieckich, którzy rozbudowali całe założenie. W miejscu dawnego majdanu gospodarczego zabudowanego budynkami gospodarczymi, drewnianymi zbudowano kuźnię i stajnię. W latach 70-tych XX w. budynki przeszły generalną modernizację wg projektu inż. arch. Jana Hawajskiego. Przeprowadzono adaptację stajni na stołówkę z zapleczem kuchennym, pokojami hotelowymi na poddaszu oraz powstała kotłownia w podpiwniczeniu. Dach został podniesiony, zmieniono pokrycie z dachówki ceramicznej na blachę płaską, dodano lukarny, powiększono okna w elewacjach, zmieniono rozkład wnętrza. Zasadniczą zmianą była rozbudowa istniejącego, niewielkiego budynku oranżerii o drugą część (zachodnią), bliźniaczo opracowaną architektonicznie. Adaptację przeprowadzono z przeznaczeniem na szklarnię. Generalny remont zabytkowego budynku zakończono w 2023 r. Prace objęły: fundamenty, elewację i wewnętrzne tynki, wymianę dachu, stolarki drzwiowej i okiennej oraz zmodernizowanie wszystkich instalacji. Budynek kuźni został zaadaptowany na cele hotelowe. Wówczas wymieniono drewniany strop, zaadaptowano poddasze na pokoje, wykonano instalacje, elewacja otrzymała nowy wystrój zachowując pierwotny ceglany grzyms i licowania elewacji bocznych. Zmieniono pokrycie z dachówki ceramicznej na blachę płaską. Przed elewacją wykonano drewnianą pergolę.

Park został założony na przełomie XIX/XX w. na bazie dawnych osiemnastowiecznych ogrodów o powierzchni 4 ha. Dobrze zachowany jest starodrzew pochodzący z XIX w. o przewadze lip, dębów i jesionów, wraz z ogólnym układem przestrzennym kompozycji roślinnych, sieci drogowej i dróg dojazdowych.

Fot. 15. STAJNIA, XIX/XX w. w Zespole dworsko-parkowym w Hadlach Szklarskich.

Fot. 16. ORANŻERIA, XIX/XX w. w Zespole dworsko-parkowym w Hadlach Szklarskich.

Fot. 17. KUŹNIA, XIX/XX w. w Zespole dworsko-parkowym w Hadlach Szklarskich.

Fot. 18. PARK, XIX/XX w. w Zespole dworsko-parkowym w Hadlach Szklarskich.

Pozostałością po założeniu rezydencjonalnym jest pochodzący z poł. XIX w. budynek rządcówki w Jaworniku Polskim. Najprawdopodobniej zbudowany został przez ks. prof. Henryka Roszkowskiego pochodzącego z diecezji przemyskiej. W latach 70. i 80. ubiegłego stulecia pełnił funkcję ośrodka zdrowia, a w pierwszej dekadzie XXI wieku mieścił Izbę Regionalną. Od kilku lat był nieużytkowany. W 2021 r. przeszedł gruntowny remont z zachowaniem pierwotnej bryły i został zaadaptowany na potrzeby samorządowego żłobka. Obiekt ten ma bardzo ciekawą bryłę.

Fot. 19. RZĄDCÓWKA w Jaworniku Polskim, ok. poł. XIX w.

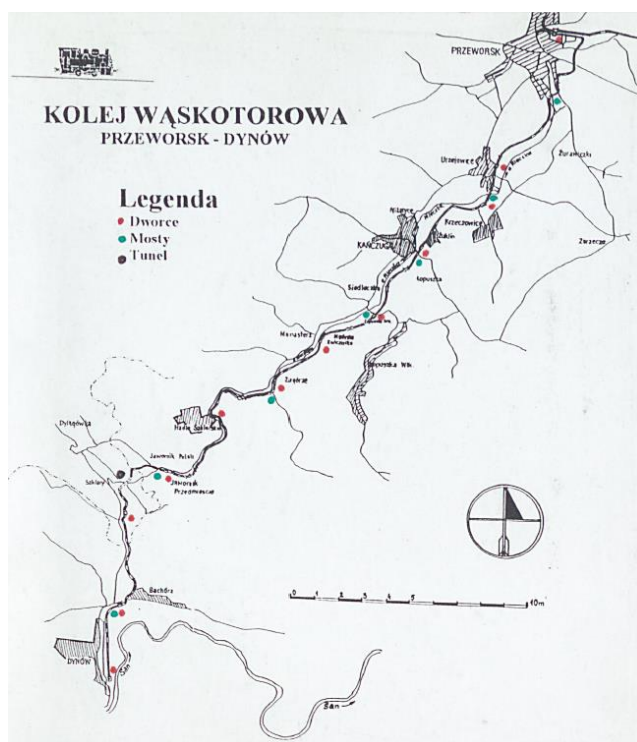
5.2.4. Zabytki techniki

Przez teren Miasta i Gminy Jawornik Polski przebiega linia kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, wpisana do rejestru zabytków pod nr A-463 decyzją z dnia 30.09.1991 r. Na jej terenie znajdują się cztery przystanki: Manasterz, Zagórze, Hadle Szklarskie, Jawornik-Przedmieście, przy czym jeden z nich w Manasterzu obecnie leży na terenie Medyni Kańczuckiej. Wraz z przystankami powstała dodatkowa infrastruktura tj. suszarnia piasku w Jaworniku-Przedmieście, magazyn w Manasterzu, most w Manasterzu czy most w Zagórze. Przy prowadzeniu inwestycji dokonano również nasadzenia drzew.

Budowę linii kolejki wąskotorowej przeprowadzono na podstawie projektu opracowanego przez inż. Maurycego Machalskiego w kwietniu 1901 r., do którego wykonania posłużył wcześniejszy projekt budowy linii normalnotorowej Gwalberta Ziembickiego z 1897 r. Dnia 15.02.1902 r. koncesja na budowę została udzielona księciu Andrzejowi Lubomirskiemu, a linia kolejowa została oficjalnie otwarta 8.09.1904 r. W 1951 r. zmieniono szerokość torów z 760 na 750 mm. Dnia 1.01.2002 r. PKP wyłączyły kolejkę ze swoich struktur. W tym samym roku linię kolejową przejęło Starostwo Powiatowe w Przeworsku. W 2002 r. operatorem zostało Stowarzyszenie Kolejowych Przewozów Lokalnych z Kalisza. W 2012 r. eksploatację przejął Powiatowy Zarząd Dróg w Przeworsku. W l. 2022-2023 przeprowadzono remont toru nr 1.

W bieżącym roku rozpoczną się prace remontowo-konserwatorskie budynku stacyjnego w Hadlach Szklarskich. Dodatkowo uzgodniona została dokumentacja na remont stacji oraz budynku suszarni w Jaworniku-Przedmieście.

Kolejka wąskotorowa to żywe świadectwa historii inżynierii i transportu z początku XX wieku. Jest jedną z najstarszych czynnych kolejek wąskotorowych w Polsce. Posiada najdłuższy tunel wąskotorowy w Europie (602 m w Szklarach) – unikat na skalę europejską. Trasa kolejki wiedzie przez malownicze Pogórze Dynowskie – doliny, lasy, wzgórza, wsie z tradycyjną zabudową. Jest żywym elementem krajobrazu kulturowego, łączącym naturalne piękno z historyczną infrastrukturą.

Fot. 20. Plan kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów.

Plan pochodzi z karty ewidencyjnej Przeworska kolej dojazdowa – zespół, wykonanej przez L. Budycha i A. Broniewską w 1996 r.

Fot. 21. PRZYSTANEK w Manasterzu kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, 1904 r.

Fot. 22-23. PRZYSTANEK w Zagórzu kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, 1930 r.

Fot. 24-25 PRZYSTANEK w Hadlach Szklarskich kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, 1904 r.

Fot. 26. PRZYSTANEK w Jaworniku-Przedmieście kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, 1902 r.

Fot. 27. MAGAZYN SPEDYCJI w Manasterzu kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, 1904 r.

Fot. 28. SUSZARNIA PIASKU w Jaworniku-Przedmieście kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, 1902/1984 r.

Fot. 29. Most IV w Manasterzu kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, l. 1902-1904.

Fot. 30. Most V w Zagórzu kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, l. 1902-1904.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy znajdują się obszar archeologiczny AZP 105-79. Najwięcej stanowisk znajduje się w Manasterzu m.in. osada pucharów lejkowatych, osada kultury ceramiki sznurowej oraz znaleziska typowe dla kultury amfor kulistych.

5.2.6. Dziedzictwo niematerialne

Mianem dziedzictwa niematerialnego określa się zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. W 2011 roku Polska przyjęła Konwencję UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jednym z głównych celów Konwencji jest zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Toteż zalecane jest rozpoznanie i udokumentowanie zachowanych jego elementów, a także zabezpieczanie, a następnie promowanie, przede wszystkim poprzez odpowiednio przygotowaną edukację. Najważniejszymi elementami tego dziedzictwa są zachowane tradycje oraz język, jako podstawowy nośnik przekazu.

Na terenie Miasta i Gminy Jawornik Polski działają organizacje pozarządowe, są to m.in.:

Ochotnicza Straż Pożarna. Na terenie Gminy działa siedem jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych:

- OSP KSRG w Jaworniku Polskim,
- OSP KSRG w Hucisku Jawornickim,
- OSP w Widaczowie,
- OSP w Hadlach Szklarskich,
- OSP w Hadlach Kańczuckich,
- OSP w Zagórzcu,
- OSP w Manasterzu.

Celem ich jest m.in.: prowadzenie działalności mającej na celu zapobieganie pożarom oraz współdziałanie, w tym zakresie z instytucjami i stowarzyszeniami; branie udziału w akcjach ratowniczych przeprowadzanych w czasie pożarów, zapobieganie zagrożeniom ekologicznym związanym z ochroną środowiska oraz innym klęskom i zdarzeniom; informowanie ludności o istniejących zagrożeniach pożarowych i ekologicznych oraz sposobach ochrony przed nimi; rozwijanie wśród członków OSP kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej i rozrywkowej; prowadzenie podstawowego szkolenia pożarniczego

członków OSP i współdziałanie z Państwową Strażą Pożarną w organizowaniu szkolenia funkcyjnych OSP; organizowanie młodzieżowych i kobiecych drużyn pożarniczych.

Koła Gospodyń Wiejskich w Jaworniku Polskim, Jaworniku Przedmieście, Hadlach Szklarskich, Hadlach Kańczuckich (?), Hucisku Jawornickim, Manasterzu, Widaczowie i Zagórze podtrzymują i szerzą wiedzę dotyczącą regionalnych potraw, których przepisy przechodzą z pokolenia na pokolenie.

Stowarzyszenie Tradycji i Kultury Wiejskiej z Jawornika Polskiego. Celem działania jest m.in.: ochrona środowiska, działalność kulturalna, wzmacnianie więzi miejscowej ludności z małą ojczyzną, promowanie i pielęgnowanie lokalnych tradycji, atrakcji i kultury ludowej, poszerzanie grona miłośników i sympatyków regionu, upowszechnianie wiedzy o historii gminy Jawornik Polski, poprawa walorów estetycznych i krajobrazowych regionu oraz jego promocja, działalność wydawnicza, działalność na rzecz ochrony i odnowy zabytków wsi.

Organizacje społeczne, towarzystwa czy stowarzyszenia jak i Koła Gospodyń Wiejskich przyczyniają się do podtrzymywania i szerzenia wiedzy danego regionu, która przechodząc z pokolenia na pokolenie ma szansę przetrwać.

W bieżącym roku po raz dziewiąty w zabytkowym Zespole Pałacowo-Parkowym w Hadlach Szklarskich Centrum Kulturalne w Przemyślu wspólnie z Burmistrzem Miasta i Gminy Jawornik Polski, Gminnym Ośrodkiem Kultury w Jaworniku Polskim oraz Kołem Gospodyń Wiejskich w Jaworniku Polskim zorganizowało „Majówkę pod Jaworem” Regionalny Przegląd Zespołów Śpiewaczych i Tradycyjnych Potraw. W ramach Przeglądu odbyły się następujące konkursy: przegląd grup śpiewaczych i prezentacje kulinarne KGW i stowarzyszeń regionalnych.

W bieżącym roku po raz pierwszy zorganizowano konkurs na „Najpiękniejszą Palmę Wielkanocną” w Mieście i Gminie Jawornik Polski, który przyczynia się do zachowania i promowania dziedzictwa kulturowego w gminie.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. podstawowymi formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 3) uznanie za pomnik historii;
- 4) utworzenie parku kulturowego;
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji

o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Miasta i Gminy Jawornik Polski funkcjonuje forma ochrony zabytków poprzez wpis do rejestru zabytków.

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który jako jedyny posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków. Wyróżniamy trzy księgi rejestrowe w zależności od kategorii zabytku są to:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Tabela 1.

Zabytki nieruchome Miasta i Gminy Jawornik Polski wpisane do rejestru zabytków.					
m. JAWORNIK POLSKI					
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Jawornik Polski	Kościół p.w. św. Andrzeja Apostoła, murowany	ul. Kościelna 9 dz. nr 281	1838-1839, remontowany 1971 r.	A-48 z 04.12.2001 r.

2.	Jawornik Polski	Plebania, murowana	ul. Dworska 13 dz. nr 695	l. 1912-1916	A-48 z 04.12.2001 r.
3.	Jawornik Polski	Kaplica cmentarna Gurskich, murowana	dz. nr 280	1850 r.	A-48 z 04.12.2001 r.
4.	Jawornik Polski	Drzewostan	dz. nr 281	2 poł. XIX w.	A-48 z 04.12.2001 r.

JAWORNIK-PRZEDMIEŚCIE

Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr Zabytków
1.	Jawornik Przedmieście	Stacja kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, murowana	nr 98 dz. nr 995/2	1902 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
2.	Jawornik Przedmieście	Suszarńia piasku kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, murowana	dz. nr 995/2	1902 r./1984 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
3.	Jawornik Przedmieście	Drzewostan	dz. nr 995/2	pocz. XX w.	A-463 z 30.09.1991 r.

HADLE SZKLARSKIE

Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Hadle Szklarskie	Cerkiew gr.-kat. Filialna pw. Przemienienia Pańskiego ob. Kościół Rzym.-Kat. Parafialny pw. Niepokalanego Serca NMP, murowany	nr 125 dz. nr 2387	1792, remontowany 1911, dobudowa zakrystii 1946 r.	A-89 z 21.05.2004 r.

2.	Hadle Szklarskie	Dwór, murowany - Zespół dworski	nr 70 dz. nr 101	XIX/XX w.	A-169 z 04.12.1986 r.
3.	Hadle Szklarskie	Stajnia, murowana - Zespół dworski	dz. nr 105/1	XIX/XX, remont l. 70. XX w.	A-169 z 04.12.1986 r.
4.	Hadle Szklarskie	Oranżeria, murowana - Zespół dworski	dz. nr 101	XIX/XX, remont l. 70. XX w.	A-169 z 04.12.1986 r.
5.	Hadle Szklarskie	Kuźnia, murowana - Zespół dworski	dz. nr 67/2	XIX/XX, remont l. 70. XX w.	A-169 z 04.12.1986 r.
6.	Hadle Szklarskie	Park krajobrazowy - Zespół dworski	dz. nr 105/2, 105/1, 102/2, 103, 101, 100, 99, część dz. 67/2, 70	XIX/XX	A-169 z 04.12.1986 r.
7.	Hadle Szklarskie	Stacja kolei wąskotorowej na linii Przeworsk- Dynów drewniana	nr 95 dz. nr 2597	1904 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
MANASTERZ					
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Manasterz	Kościół pw. Św. Katarzyny, murowany	dz. nr 2741	1881-1882	A-194 z 27.03.2007 r.

2.	Manasterz	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. Św. Katarzyny, murowana	dz. nr 2742	1920 r.	A-194 z 27.03.2007 r.
3.	Manasterz	Ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego pw. Św. Katarzyny, kamienno-metalowe	dz. nr 2741	1927 r.	A-194 z 27.03.2007 r.
4.	Manasterz	Dworzec kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów, murowany	km linii 20,9+94 (Stacja położona jest na obszarze wsi Medynia Kańczucka nr 80, dz. nr 77/1)	1904 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
5.	Manasterz	Magazyn spedycji kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów, drewniany	dz. nr 77/1 na obszarze wsi Medynia Kańczucka	1904 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
6.	Manasterz	Most IV na potoku, kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów, kamienno-betonowy	km linii 21,1+19 (Most położony jest na obszarze wsi Medynia Kańczucka dz. nr 77/2)	l. 1902-1904	A-463 z 30.09.1991 r.
7.	Manasterz	Drzewostan kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów, murowany	dz. nr 77/1 (Drzewostan jest na obszarze wsi Medynia Kańczucka)	pocz. XX w.	A-463 z 30.09.1991 r.

ZAGÓRZE					
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Zagórze	Przystanek kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów, drewniany	24,145 km linii kolejki wąskotorowej Przeworsk – Dynów	1930 r.	A-463 z 30.09.1991r.
2.	Zagórze	Most V na potoku Brzezinka kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów	24,6+00 km linii kolejki wąskotorowej Przeworsk – Dynów	l. 1902-1904	A-463 z 30.09.1991r.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wpis do rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela, jednakże Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Tabela 2.

Rejestr zabytków ruchomych z terenu Miasta i Gminy Jawornik Polski				
m. JAWORNIK POLSKI				
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Jawornik Polski	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Andrzeja Apostoła:		
		I. dwie szafy organowe z dekoracyjnymi prospektami,	ok. 1921 r.	B- 998 z 27.05.2021 r.
		II. ołtarz główny z rzeźbami św. Piotra i św. Andrzeja, obrazami Matki Bożej z Dzieciątkiem i Przemienienie Pańskie, gołębicą Ducha Świętego oraz figurami św. Józefa i św. Jana Ewangelisty, - antepedium z przedstawieniem Ostatniej Wieczerzy - chrzcielnica, - ambona, - ołtarz Matki Bożej Różańcowej, - ołtarz Najświętszego Serca Pana Jezusa, - epitafium Walentego Gurskiego, - figury apostołów,	2 poł. XIX w. 2 dekada XX w. 1912 r. 1912 r. 2 poł. XIX w. 2 poł. XIX w. 1 poł. XIX w. 2 poł. XIX w.	B- 1041 z 25.10.2022 r.

		- feretron Przemienienie Pańskie i Trójca Święta, - feretron Matka Boża Szkaplerzna i Trójca Święta, - pająk I - pająk II - pająk III	2 poł. XIX w. 2 poł. XIX w. 1 poł. XIX w. 1 poł. XIX w. 2 poł. XIX w.	
HADLE SZKLARSKIE				
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Hadle Szklarskie	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Serca NMP: - ołtarz główny z obrazami diakonów: Św. Wawrzyńcem i Św. Szczepanem i gołębicą Ducha Świętego, - ołtarz boczny z obrazem Św. Józefa, - ołtarz boczny, - uszaki, - obraz „Chrystus nauczający”.	k. XVIII 2 poł. XIX w. 2 poł. XIX w. 2 poł. XIX w. k. XVIII w.	B-230 z 26.02.2008 r.

MANASTERZ				
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Manasterz	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Katarzyny Aleksandryjskiej: - ołtarz główny z obrazami: Matki Bożej z Dzieciątkiem, św. Katarzyny i Trójcy Świętej oraz rzeźbami: św. Jan Ewangelista, św. Jana Chrzciciela, św. Barbary i św. Katarzyny Aleksandryjskiej, - ołtarz boczny Serca Pana Jezusa z rzeźbą Chrystusa z Sercem Gorejącym i obrazem Chrystus z Sercem Gorejącym, - ołtarz boczny Matki Bożej Różańcowej z obrazem Matki Bożej Różańcowej i rzeźbą Matki Bożej z Sercem Gorejącym, - ambona, - chrzcielnica, - rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego - feretrony: św. Katarzyny i Trójcy Świętej, św. Józef z Dzieciątkiem i Matka Boża niepokalana, Matka Boża z Dzieciątkiem i św. Katarzyna Aleksandryjska, Serce Matki Bożej i Matki Bożej Nieustającej Pomocy	p. XVIII i 2 poł. XIX w. p. XVIII i 2 poł. XIX w. 4 ćw. XIX w. XVII w. 2 poł. XIX w. 1 poł. XX w. 1919 r. ok. 1920 r.	B-174 z 28.02.2007 r.

		- ławki I (12 szt.),	2 poł. XIX w.	
		- ławki II (2 szt.),	k. XIX w.	
		- stacje drogi krzyżowej,	1 poł. XX w.	
		- obraz św. Katarzyny Aleksandryjskiej,	barokowy	
		- epitafium Józefa Kellermana,	1883 r.	
		- komoda z zakrystii,	XVII w.	
		- witraże.	1910 r.	

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. mówi, że do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy.

Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021 poz. 56).

6. OCENA ZASOBU ZABYTKOWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Atrakcyjnie położona gmina pod względem krajobrazowym. 2. Przebiegająca przez teren gminy kolejka wąskotorowa Przeworsk-Dynów. 3. Dobre warunki do rozwoju różnych form turystyki. 4. Ochrona konserwatorska (wpisy do rejestru zabytków, wpisy do gminnej ewidencji). 5. Aktywne grono miłośników historii i lokalnych społeczników.	1. Zły lub średni stan zabytków oraz przekształcenia obiektów drewnianych. 2. Brak świadomości społecznej w zakresie należytego dbania o zabytki. 3. Nietrwałość części substancji architektonicznej (drewno). 4. Lokalne przekształcenia form architektonicznych (docieplenie, wymiana stolarki). 5. Zacieranie się układu ulic zabudowy rynkowej. 7. Zagrożenia powodziowe – tereny narażone na zalewy powodziowe; Zagrożenie pożarowe stwarza zwartość zabudowy budynków drewnianych i budynków o pokryciu łatwopalnym.

SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Wzrost zapotrzebowania na ofertę turystyki kulturowej. 2. Wzrost agroturystyki. 3. Tworzenie bazy noclegowej dla turystów. 4. Współpraca i koordynacja działań konserwatorskich z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. 5. Zmiana mentalności mieszkańców poprzez uświadamianie - zabytek jest dziedzictwem wspólnym. 6. Wzrost poczucia wartości i tożsamości miejsca. 7. Rozpoznawanie substancji zabytkowej. 8. Łączenie prezentacji walorów architektoniczno – krajobrazowych z tradycją	1. Brak tradycji korzystania z istniejących walorów. Negatywnym aspektem takiej lokalizacji jest ograniczenie przenoszenia się mieszkańców i przedsiębiorców z miasta do strefy pozamiejskiej. 2. Samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień z konserwatorem. 3. Brak środków finansowych na odnowę obiektów zabytkowych. 4. Brak działań w celu pozyskiwania dotacji unijnych na ochronę zabytków. 5. Źle prowadzone prace konserwatorskie (niedotrzymywanie standardów wykonawczych).

lokalną, np. rozwój oferty produktów regionalnych.	6. Niewłaściwa eksploatacja funkcjonalna budowli zabytkowych. 7. Ignorowanie wartości materiału, detalu i faktury obiektów zabytkowych. 8. Zanik lokalnej tradycji wykonawczej (ciesiołka). 9. Chaos przestrzenny i informacyjny.
--	--

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety programu opieki

Priorytet I – Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy,

- wykonywanie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych zagrożonych, w złym stanie zachowania,
- przeprowadzanie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków:
 - 1) stanowiących własność gminy w celu wytypowania najbardziej zagrożonych wymagających przeprowadzenia niezbędnych remontów, opracowanie planów remontów,
 - 2) będących własnością instytucji i osób prywatnych, wskazanie właścicielom konieczności przeprowadzenia prac remontowych i konserwatorskich oraz możliwości uzyskania dotacji lub refundacji kosztów prac z funduszy krajowych, wojewódzkich i europejskich,
- utworzenie gminnego funduszu odnowy zabytków na prace własne gminy oraz na dofinansowanie prac remontowych innych podmiotów,
- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków,
- prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni na cmentarzach, terenach nieczynnych cmentarzy,
- oznakowanie obiektów zabytkowych tablicami informacyjnymi,
- promocja turystycznych walorów szlaku cerkwi zachowanych i niezachowanych.

Priorytet II – Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz aktualizacja studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy w zakresie zagadnień związanych z ochroną zabytków,
- po opracowaniu planów zagospodarowania przestrzennego przestrzeganie zapisów w zakresie działalności inwestycyjnej na terenach objętych ochroną konserwatorską (gabaryt i forma zabudowy),
- egzekwowanie wymogów uzgadniania programów remontów z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i uzyskiwania pozwoleń konserwatorskich na prowadzenie prac remontowych przy zabytkach,
- ustalenie i przestrzeganie wymogów w zakresie utrzymania oraz zagospodarowywania otoczenia obiektów zabytkowych z wykluczeniem możliwości wprowadzania w ich otoczeniu doraźnych obiektów tymczasowych.

Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego

Występowanie do Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskami o objęciu prawną ochroną konserwatorską zabytków o znaczących wartościach historyczno – estetycznych położonych na terenie gminy m.in. Rzędcówki w Jaworniku Polskim.

Priorytet III – Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym:

- organizowanie konkursów, wystaw i innych działań (np. opracowanie strony internetowej o najcenniejszych obiektach) popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy,
- inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa,
- wydawanie folderów, publikacji poświęconych zasobom kulturowym,
- opracowanie nowych szlaków turystycznych z wykorzystaniem walorów dziedzictwa kulturowego,
- wprowadzenie systemu informacji o zabytkach –tablic informacyjnych.

Specjalistyczne rozpoznanie badawcze obiektów zabytkowych

- zewidencjonowanie obiektów ruchomych stanowiących wyposażenie kapliczek przydrożnych,

- zewidencjonowanie najcenniejszych nagrobków na cmentarzach,
- przeprowadzenie badań nad zachowaną drewnianą zabudową mieszkalną konstrukcji zrębowej, charakterystycznej dla gminy, celem wytypowania przykładów do objęcia ścisłą ochroną konserwatorską.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami będzie realizowany poprzez wykonanie wskazanych zadań przez Gminę na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa i zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów prawnych, finansowych oraz społecznych.

Zadania określone w niniejszym Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Jawornik Polski będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- prawnych - wynikających z obowiązujących przepisów ustawowych, obejmujących między innymi sporządzenie i aktualizację miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, określenie stref ochrony konserwatorskiej, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków i do gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- finansowych - finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, i współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym;
- koordynacji - realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji), współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego,
- społecznych - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja o znaczeniu dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy Jawornik Polski dla jej rozwoju, edukacja kulturowa, współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- kontrolnych - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, aktualizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, monitorowanie stanu zachowania

i funkcjonowania środowiska kulturowego, prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY JAWORNIK POLSKI

Gminny program Opieki na Zabytkami Miasta i Gminy Jawornik Polski, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zostaje przedstawiony Radzie Miasta, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres 4 lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co 2 lata Burmistrz Miasta i Gminy Jawornik Polski będzie sporządzał sprawozdanie z realizacji zadań Programu i przedstawiał Radzie Miasta, które następnie powinno być przekazane do Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki przy opracowywaniu sprawozdania to m.in.:

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:

- liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego),
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków np. turystycznych, rowerowych czy konnych,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 71 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku to obowiązek przede wszystkim ich właścicieli lub posiadaczy. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej ww. tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym. Jest jednak wiele możliwości zdobycia funduszy na te cele ze źródeł zewnętrznych.

Należy tu wyróżnić przede wszystkim dofinansowanie ze środków:

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (w szczególności w ramach programu „Ochrona zabytków”),
- wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- jednostek samorządu terytorialnego,
- funduszy europejskich,
- niepublicznych (zdobywanych na przykład za pośrednictwem fundacji),
- Funduszu Kościelnego (w przypadku zabytków sakralnych).

Finanse publiczne stanowią budżety pochodzące z: Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Rolnictwa, Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Sejmiku Województwa, Rady Gminy.

Przy zabytkach indywidualnie wpisanych do rejestru zabytków dotacja z jednego źródła może być udzielona do wysokości 50 % nakładów. Dla zabytków o wyjątkowej randze może wynosić do 100 % koniecznych nakładów finansowych.

W ramach programu „Ochrona Zabytków” Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza nabory na dofinansowywanie:

- prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które będą przeprowadzone w roku udzielenia dotacji,
- refundacji prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,

- sporządzenia ekspertyz technicznych i konserwatorskich wraz z dokumentacją i niezbędnymi badaniami konserwatorskimi koniecznymi do przeprowadzenia prac zabezpieczających zabytek wpisany do rejestru zabytków,
- wstępnych prac zabezpieczających zabytek wpisany do rejestru zabytków oraz jego konserwację zachowawczą.

Fundusz kościelny. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji dysponuje środkami finansowymi, które przeznaczone są na dofinansowanie remontów i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej. W tym również na podstawowe prace zabezpieczające: remonty stropów, dachów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacje, remonty oraz wymianę zużytej stolarki drzwiowej i okiennej, a także na wszelkiego typu instalacje.

Wojewódzki konserwator zabytków posiada środki z budżetu państwa i przyznaje dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa. Wysokość środków finansowych pozostająca w dyspozycji wojewódzkiego konserwatora zabytków jest ustalana corocznie w zależności od dotacji państwowej i w tym trybie odbywa się nabór wniosków.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej dysponuje środkami finansowymi przeznaczonymi na edukację ekologiczną, ochronę przyrody, w tym obszarów zieleni, zadrzewień i parków. Promowane są działania związane z utrzymaniem i zachowaniem nasadzeń parkowych oraz ogrodów chronionych w oparciu o przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Corocznie ogłaszane są przez rząd programy krajowe dofinansowujące prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach. Na bieżąco trzeba śledzić strony internetowe poszczególnych ministerstw m.in.: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-z-zakresu-dziedzictwa-kulturowego-i-historycznego> czy <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>.

Środki gminne. Rada Gminy ma prawo udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy znajdujących się na obszarze gminy zabytkach podlegających prawnej ochronie konserwatorskiej poprzez wpis do rejestru zabytków, jak i obiektach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja jest realizowana na zasadach wynikających z lokalnego prawodawstwa.

Fundusze europejskie i środki pomocowe. Ta forma funduszy udzielana jest w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego lub EFRR. Środki unijne są przyznawane na renowację, konserwację zabytków, ich ochronę oraz szersze

udostępnianie obiektów zabytkowych zwiedzającym. Beneficjentami programu są jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia.

Środki prywatne. Stanowią one uzupełnienie budżetu publicznego. Łączenie funduszy pochodzących ze źródeł publicznych i prywatnych na ochronę dziedzictwa kulturowego jest finalnym, modelowym sposobem realizacji zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. Jest to o tyle istotne, że w chwili obecnej wiele zabytkowych obiektów pozostaje w rękach osób prywatnych lub prawnych, w tym przedsiębiorców, stowarzyszeń, fundacji, organizacji pozarządowych, związków wyznaniowych i jest remontowanych z udziałem środków własnych.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

W 2024 r. gmina pozyskała środki w kwocie 1 530 658,79 zł z Rządowego Funduszu Odbudowy Zabytków. W ramach tych środków realizowane były projekty pn.:

- „Odbudowa zabytkowego muru ogrodzeniowego przy kościele parafialnym w Manasterzu”,
- „Częściowa wymiana pokrycia dachowego na kościele parafialnym w Jaworniku Polskim”,
- „Wymiana pokrycia dachowego na kościele parafialnym w Hadlach Szklarskich”.

W ramach zadania Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego gmina przeznaczyła 2 847 686,76 zł na:

- dotację podmiotową z budżetu dla samorządowej instytucji kultury (GOK) - 979 613,70 zł,
- dotację podmiotową z budżetu dla samorządowej instytucji kultury (Biblioteka) - 262 000,00 zł,
- dotację celową z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych przekazane jednostkom niezaliczanym do sektora finansów publicznych (Parafia Jawornik Polski) - 41 586,30 zł,
- dotację celową przekazaną z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie zadań inwestycyjnych obiektów zabytkowych jednostkom niezaliczanym do sektora finansów publicznych (Rządowy Program Odbudowy Zabytków) - 1 561 896,72 zł.

12. CZĘŚĆ GRAFICZNA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Tabela 1.

Gminna Ewidencja Zabytków nieruchomych Miasta i Gminy Jawornik Polski					
m. JAWORNIK POLSKI					
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Jawornik Polski	Kościół pw. Św. Andrzeja Apostoła, murowany	ul. Kościelna 9 dz. nr 281	1838-1839, remontowany 1971 r.	A-48 z 04.12.2001 r.
2.	Jawornik Polski	Plebania, murowana	ul. Dworska 13 dz. nr 695	l. 1912-1916	A-48 z 04.12.2001 r.
3.	Jawornik Polski	Kaplica cmentarna Gurskich, murowana	dz. nr 280	1850 r.	A-48 z 04.12.2001 r.
4.	Jawornik Polski	Drzewostan	dz. nr 281	2 poł. XIX w.	A-48 z 04.12.2001 r.
5.	Jawornik Polski	Układ urbanistyczny	Granice: - płn.-zach. dz. nr 273, - płn.-wsch. dz. nr 692, - pld.-zach. dz. nr 741, - pld.-wsch. dz. nr 706	XVI w.	-
6.	Jawornik Polski	Rządcówka, murowana,	Rynek 1 dz. nr 699	ok. poł. XIX w.	-
7.	Jawornik Polski	Kapliczka św. Floriana przy kościele, murowana,	dz. nr 281	XIX/XX w.	-
8.	Jawornik Polski	Kapliczka św. Antoniego przy kościele, murowana,	dz. nr 281	XIX/XX w.	-
9.	Jawornik Polski	Kapliczka przy drodze Hadle Szklarskie – Dynów, murowana	ul. Przeworska dz. nr 701/1 (pas drogowy), поближе domu nr 358	k. XIX w.	-

10.	Jawornik Polski	Cmentarz epidemiczny,	ul. Lipowa dz. nr 767	pocz. XX w.	-
11.	Jawornik Polski	Cmentarz rzymskokatolicki	dz. nr 280	1 poł. XIX w.	-

JAWORNIK PRZEDMIEŚCIE

Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Jawornik - Przedmieście	Stacja kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, murowana	nr 98 dz. nr 995/2	1902 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
2.	Jawornik - Przedmieście	Suszarńia piasku kolejki wąskotorowej Przeworsk-Dynów, murowana	dz. nr 995/2	1902 r./1984 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
3.	Jawornik - Przedmieście	Drzewostan	dz. nr 995/2	pocz. XX w.	A-463 z 30.09.1991 r.
4.	Jawornik - Przedmieście	Cmentarz żydowski	dz. nr 631	pocz. XX w.	-

HADLE KAŃCZUCKIE

Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Hadle Kańczuckie	Szkoła, ob. Dom	nr 34 dz. nr 613	pocz. XX w.	-
2.	Hadle Kańczuckie	Dom drewniany	nr 35 (?) dz. nr 636	XIX w.	-

HADLE SZKLARSKIE					
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Hadle Szklarskie	Cerkiew gr.-kat. Filialna pw. Przemienienia Pańskiego ob. Kościół Rzym.-Kat. Parafialny pw. Niepokalanego Serca NMP, murowany	nr 125 dz. nr 2387	1792, remontowany 1911, dobudowa zakrystii 1946 r.	A-89 z 21.05.2004 r.
2.	Hadle Szklarskie	Dwór, murowany - Zespół dworski	nr 70 dz. nr 101	XIX/XX w.	A-169 z 04.12.1986 r.
3.	Hadle Szklarskie	Stajnia, murowana - Zespół dworski	dz. nr 105/1	XIX/XX, remont l. 70. XX w.	A-169 z 04.12.1986 r.
4.	Hadle Szklarskie	Oranżeria, murowana - Zespół dworski	dz. nr 101	XIX/XX, remont l. 70. XX w.	A-169 z 04.12.1986 r.
5.	Hadle Szklarskie	Kuźnia, murowana - Zespół dworski	dz. nr 67/2	XIX/XX, remont l. 70. XX w.	A-169 z 04.12.1986 r.
6.	Hadle Szklarskie	Park krajobrazowy - Zespół dworski	dz. nr 105/2, 105/1, 102/2, 103, 101, 100, 99, część dz. 67/2, 70	XIX/XX	A-169 z 04.12.1986 r.

7.	Hadle Szklarskie	Stacja kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów drewniana	nr 95 dz. nr 2597	1904 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
8.	Hadle Szklarskie	Kapliczka, murowana	dz. nr 1857 w pobliżu domu nr 167	k. XIX w.	-
9.	Hadle Szklarskie	Kapliczka św. Floriana, murowana	dz. nr 1769 naprzeciwko budynku nr 68	XIX w.	-
10.	Hadle Szklarskie	Kapliczka, murowana	dz. nr 3182 obok domu nr 29	pocz. XX w.	-
11.	Hadle Szklarskie	Szkoła z częścią mieszkalną	nr 173 dz. nr 3520	1910 r.	-
12.	Hadle Szklarskie	Dom drewniany	nr 40 dz. nr 2095/1	pocz. XX w.	-
13.	Hadle Szklarskie	Dom drewniany	nr 46 dz. nr 1829	XIX/XX w.	-
14.	Hadle Szklarskie	Dom drewniany	nr 50 dz. nr 1827	pocz. XX w.	-
15.	Hadle Szklarskie	Cmentarz rzymskokatolicki	dz. nr 2534	1931 r.	-
16.	Hadle Szklarskie	Cmentarz rzymskokatolicki	dz. nr 2390	1947 r.	-
17.	Hadle Szklarskie	Cmentarz grekokatolicki	dz. nr 2342	1908 r.	-

HUCISKO JAWORNICKIE					
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Hucisko Jawornickie	Cmentarz rzymskokatolicki	dz. nr 1416/2	lata 70. XX w.	-
2.	Hucisko Jawornickie	Kapliczka murowana	dz.nr 1425	XIX w./1920 r.	-
3.	Hucisko Jawornickie	Dom drewniany	nr 2 dz. nr 160/2	pocz. XX w.	-
4.	Hucisko Jawornickie	Dom drewniany	nr 4 dz. nr 263	pocz. XX w.	-
5.	Hucisko Jawornickie	Dom drewniany	nr 7 dz. nr 143/5	pocz. XX w.	-
6.	Hucisko Jawornickie	Dom murowany	nr 84 dz.nr 1120/4	pocz. XX w.	-
MANASTERZ					
Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Manasterz	Kościół pw. Św. Katarzyny, murowany	dz. nr 2741	1881-1882	A-194 z 27.03.2007 r.
2.	Manasterz	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. Św. Katarzyny, murowana	dz. nr 2742	1920 r.	A-194 z 27.03.2007 r.

3.	Manasterz	Ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego pw. Św. Katarzyny, kamienno-metalowe	dz. nr 2741	1927 r.	A-194 z 27.03.2007 r.
4.	Manasterz	Dworzec kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów, murowany	km linii 20,9+94 (Stacja położona jest na obszarze wsi Medynia Kańczucka nr 80, dz. nr 77/1)	1904 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
5.	Manasterz	Magazyn spedycji kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów, drewniany	dz. nr 77/1 na obszarze wsi Medynia Kańczucka	1904 r.	A-463 z 30.09.1991 r.
6.	Manasterz	Most IV na potoku, kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów, kamienno-betonowy	km linii 21,1+19 (Most położony jest na obszarze wsi Medynia Kańczucka dz. nr 77/2)	l. 1902-1904	A-463 z 30.09.1991 r.
7.	Manasterz	Drzewostan kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-Dynów	dz. nr 77/1 (Drzewostan jest na obszarze wsi Medynia Kańczucka)	pocz. XX w.	A-463 z 30.09.1991 r.
8.	Manasterz	Szkoła obecnie dom mieszkalny, murowany	nr 116 dz. nr 1673	pocz. XX w.	-

9.	Manasterz	Kapliczka, murowana	dz. nr 3162 (pas drogowy) pomiędzy domami nr 196-198	ok. poł. XIX w.	-
10.	Manasterz	Krzyż metalowo- kamienny	dz. nr 2678/1 (pas drogowy) w pobliżu domu nr 123		-
11.	Manasterz	Dom drewniany	nr 106 dz. nr 1864	l. 30. XX w.	-
12.	Manasterz	Cmentarz rzymskokatolicki	dz. nr 2236	2 poł. XIX w.	-

WIDACZÓW

Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Widaczów	Kapliczka murowana	dz. nr 933/4 przy drodze do Huciska Jawornickiego	pocz. XX w.	-
2.	Widaczów	Stodoła drewniana Zagroda nr 74	dz. nr 904	pocz. XX w.	-

ZAGÓRZE

Lp.	Miejscowość	Zabytek	Adres/działki	Czas powstania	Rejestr zabytków
1.	Zagórze	Przystanek kolei wąskotorowej na linii Przeworsk-	24,145 km linii kolejki wąskotorowej	1930 r.	A-463 z 30.09.1991r.

		Dynów, drewniany	Przeworsk – Dynów		
2.	Zagórze	Most V na potoku Brzezinka kolei wąskotorowej na linii Przeworsk- Dynów	24,6+00 km linii kolejki wąskotorowej Przeworsk – Dynów	l. 1902-1904	A-463 z 30.09.1991r.
3.	Zagórze	Kapliczka murowana	obok domu nr 31a dz. nr 330	XIX/XX w.	-
4.	Zagórze	Dom drewniany	nr 29 dz. nr 301	pocz. XX w.	-
5.	Zagórze	Dom drewniany	d. nr 37, ob. 180 dz. nr 1012	XIX/XX w.	-
6.	Zagórze	Dom drewniany	nr 47 dz. nr 503	pocz. XX w.	-
7.	Zagórze	Dom drewniany	nr 107 dz. nr 649	2 poł. XIX w.	-
8.	Zagórze	Dom drewniany	nr 117 dz. nr 660	l. 30. XX w.	-

Tabela 2.

Stanowiska archeologiczne włączone do Gminnej Ewidencji Zabytków z terenu Miasta i Gminy Jawornik Polski					
HADLE KAŃCZUCKIE					
Lp.	Miejscowość	AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na ob.	Nr działki
1.	Hadle Kańczuckie	105-79	1	9	dz. nr 277, 279
HADLE SZKLARSKIE					
Lp.	Miejscowość	AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na ob.	Nr działki
1.	Hadle Szklarskie	105-79	2	1	dz. nr 1809, 1810
MANASTERZ					
Lp.	Miejscowość	AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na ob.	Nr działki
1.	Manasterz	105-79	1	2	dz. nr 2781
2.	Manasterz	105-79	2	13	dz. nr 1580/1
3.	Manasterz	105-79	3	14	dz. nr 834, 858
4.	Manasterz	105-79	4	15	dz. nr 1675/3, 1738, 1737
5.	Manasterz	105-79	5	16	dz. nr 531, 535, 540, 539, 536, 541, 538
6.	Manasterz	105-79	6	17	dz. nr 2140
7.	Manasterz	105-79	7	18	dz. nr 783/3
8.	Manasterz	105-79	8	19	dz. nr 1410, 1422, 1421

9.	Manasterz	105-79	9	20	dz. nr 1107
10.	Manasterz	105-79	10	21	dz. nr 1180/8
11.	Manasterz	105-79	11	22	dz. nr 1122
12.	Manasterz	105-79	12	23	dz. nr 1509, 1510
13.	Manasterz	105-79	13	24	dz. nr 784, 783/1

ZAGÓRZ

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na ob.	Nr działki
1.	Zagórze	105-79	1	36	dz. nr 519, 520
2.	Zagórze	105-79	2	37	dz. nr 603

**ZAŁ. 1 DECYZJE O WPISIE DO REJESTRU ZABYTÓW RUCHOMYCH
I NIERUCHOMYCH**

Załącznik 2 KARTY EWIDENCYJNE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH (AZP)